

GHEORGHE ASACHI – UN SEPARATIST „AVANT LA LETTRE”

Gheorghe Gabriel Cărăbuș

Născut în târgușorul Herța, la 1 martie 1788, în ziua Sfintei Dochii*, „homonimă cu Dochia sau Dacia”¹, Gheorghe Asachi se trage, atât după mamă, cât și după tată, din înaintași de origine transilvăneană².

Tatăl său, Lazăr Asachi (sau Asachieviți, cum mai era cunoscut), cleric, originar din Ardeal, era „bărbat învățat, aprențind o educație clasică”³, și „un preot cum puțini se găseau în vremea aceea”; cunoștea mai multe limbi, călătorise mult și era „om citit”, iar pentru cultura sa, „mitropolitul Veniamin Costache îl avea în mare cinste”, lucru dovedit și de faptul că în toamna anului 1803 acesta l-a chemat de la Lemberg (sau Lvov, Lwow) și, la 6 septembrie, l-a numit „protoiereu [în alte materiale, «protopresviter»] a toată Moldova”, dându-i însărcinarea de a supraveghea totodată și întregul cler ieșean⁴. După moartea soției sale, Lazăr Asachi se călugărește (probabil prin 1820), luând numele de Leon, și după numai un an „capătă” funcția de arhimandrit al mitropoliei Moldovei, însă acest lucru nu va dura pentru mult timp fiindcă a murit și el curând (mai exact, în 1825)⁵. În ceea ce privește mama lui Gheorghe Asachi, pe numele de fată Elena Nicolau, aceasta era fiica lui Niculai Ardeleanu, preot din Târnăuca, dar originar tot din Ardeal, mai exact din satul Teaca Oltului, de unde pribegise în urma unor tulburări cauzate de o invazie turcească de la începutul secolului al XVIII-lea⁶. Pregătirea educațională a „tânărului” Gheorghe Asachi a început astfel „chiar din familia părintelui său, de la care va fi primit – după obiceiul timpului – învățăturile începătoare”, și se presupune că el a urmat chiar „școala începătoare din Herța”, unde funcționa dascălul Ștefan Raerezul⁷.

Mai departe, familia și școala din Herța nu puteau însă oferi un sistem încheiat de cunoștințe, iar Lazăr Asachi, ca să dea fiilor săi Gheorghe și Petru o pregătire de mai mare prestigiu, s-a gândit la un centru cultural de peste hotare, întrucât Academia domnească din Iași funcționa monoton, cu profesori greci și având ca limbă de predare greaca. În aceste condiții, el a ales Lemberg-ul. Ba mai mult, ca să poată urmări îndeaproape pregătirea celor doi, în vara anului 1795 s-a mutat acolo cu întreaga sa familie. Astfel, începând din anul următor, de la o vârstă deci de 8 ani, Gheorghe Asachi și-a continuat studiile în limbile polonă, latină și germană la un gimnaziu din Lemberg, iar mai apoi, după absolvirea gimnaziului, urmează în cadrul Universității de acolo și cursurile Facultății de Filozofie, Litere și Științe – și anume, logica, matematica, istoria naturală, fizica, metafizica și etica, urmând și un curs special de arhitectură⁸; desfășurate în perioada anilor 1802-1804, studiile universitare vor fi întrerupte înainte de a promova în totalitate și examenele anilor al doilea și al treilea, și, în consecință, neterminând facultatea, tânărul Asachi „nu a putut obține titlul de doctor în filozofie și nici diploma de inginer și arhitect, cum va afirma el mai târziu”⁹.

Astfel, bazele culturii enciclopedice a lui Asachi se datorează deci, în primul rând, acestui mare centru cultural european, unde, sub influența unora dintre profesorii universității, i s-au înfiripat și concepțiile sale iluministe. Drept consecință, chiar și fără obținerea diplomelor menționate mai sus, Gheorghe Asachi a fost cel care „la începutul secolului al XIX-lea posedă în Moldova cea mai întinsă cultură”¹⁰.

Nevoit să vină în 1804 la Iași, unde, după cum am văzut, tatăl său fusese chemat și numit între timp, de către mitropolitul Veniamin, prim-protopop al mitropoliei Moldovei, tânărul Asachi nu v-a rămâne aici decât pentru foarte puțin timp. Îmbolnăvindu-se de friguri și fiind sfătuit de medicul Welther să schimbe clima, și dorind totodată să își continue studiile, după îndemnul tatălui său și al mitropolitului Veniamin, care i-a asigurat mijloacele materiale acordându-i o bursă din partea Eforiei Școalelor, el plecă, la 16 iulie 1805, la Viena¹¹. Aici a

studiat astronomia și matematicile superioare cu celebrul astronom Tobie Bürg, precum și pictura, până în aprilie 1808, și, de asemenea, a avut ocazia de a vedea intrarea armatelor franceze și chiar pe împăratul Napoleon. Nu în ultimul rând trebuie menționat și faptul că, „evenimentele petrecute la Viena între 1805-1808 i-au înlesnit lui Asachi să cunoască îndeaproape ideile revoluției burgheze din Franța și să-și însușească unele dintre ele”¹².

În acest context al invadării Austriei de către francezi și al războiului dintre aceștia din urmă, pe de o parte, și ruși și austrieci, pe de altă parte, merită de reținut că, deși amiralul Ciceagoff, comandantul armatelor rusești de ocupație din Moldova, i-a oferit gradul de locotenent și un post în corpul inginerilor, totuși, Gheorghe Asachi a preferat să-și continue studiile clasice la Roma¹³, unde, de altfel, a și plecat la 13 aprilie 1808. Și asta cu toate că oferta îi fusese făcută chiar la insistențele tatălui său.

În drumul său spre „cetatea eternă”, Asachi și-a rezervat timp îndestulător ca să viziteze pe îndelete localitățile prin care trecea – Triest, Veneția, Padova, Ferrara, Bologna și Florența. Ajuns la destinație în dimineața de 11 iunie, el va rămâne doar pentru două luni, la 19 august îndreptându-se spre sud, unde, „din oraș în oraș”, va ajunge la Napoli („Neapole”) și Pompei¹⁴. De altfel, deși abia sosit la Neapole, Asachi nu a putut rezista tentației ca, împreună cu un grup de turiști și artiști, să viziteze și Vezuviul, al cărui pitoresc și grandoare l-au determinat să ia hotărârea de a coborî singur în craterul fumegând, „în entuziasmul privitorilor ce-l aclamau cu «*Vivo il Moldavo!*»”. În astfel de condiții, „emoția trebuie să fi fost mare și, după propriile-i afirmații, [...] la coborâre, el a semnat într-o condică, cu numele de «Georgie Moldoveanul»”¹⁵.

În sfârșit, înapoiat la Roma, de unde nu va mai pleca până în 1812, începe să studieze literatura Renașterii și cea clasică (luministă, preromantică și romantică) latină și italiană, arheologia, pictura și sculptura¹⁶. În cei patru ani cât a stat în Italia, Asachi a dedicat picturii “o mare parte a timpului său”, însă, cu toate acestea, el nu a intenționat niciodată “să se consacre în întregime picturii”, iar dacă la Roma a avut totuși, “ca executant”, o activitate în domeniul plastic mult mai bogată decât în țară, aceasta s-a datorat faptului că acolo “n-a fost prins și absorbit de alte numeroase activități care să-l împiedice”; ba mai mult, se afla “într-un mediu artistic care-l predispucea spre manifestare” și s-a mai întâmplat să se ivească, în viața sa, și Bianca Milesi, fiica unui negustor bogat originar din Milano și refugiat la Roma, și ea cu preocupări culturale și artistice¹⁷. Cei doi s-au cunoscut în anul 1809 la Vatican, într-un magazin cu articole de pictură din Piața Spaniei („Piazza di Spagna”). Tânără (născută în mai 1790), frumoasă, inteligentă, instruită și cu educație aleasă (studiase matematicile, filozofia și pictura), și frecventând, ca și Asachi, atelierelor unor artiști precum pictorul Michele Keck sau renumitul sculptor Antonio Canova, Bianca va stârni în inima acestuia simțăminte de dragoste sinceră și profundă, care deși va rămâne însă „absolut platonice, spirituală”, totuși va dăinui „prefăcută în pură idee” până în 1849 (în ciuda faptului că ea avea să se mărite în 1825 cu doctorul francez Mojon, cu care va avea trei copii), când aceasta avea să se stingă din viață la Paris, fiind atinsă de holeră¹⁸. Astfel, această iubire avea să îl înalțe sufletește, trăgându-l „din vulgul compatrioților” și reușind „să-l facă din pictor poet”¹⁹, însă, după cum el însuși va recunoaște, i-a trezit nu numai simțăminte poetice, ci „i-a insuflat și dragostea de țară și de neam. Abia acum a devenit el un daco-român conștient de chemarea lui”²⁰. În aceste condiții, entuziasmantele sale poezii, pline de sentimente cu adevărat patriotice, au atras atenția italienilor, care îi recompensară meritele prin acordarea distincției de „membru extraordinar” al Societății Literare din Roma („Società letteraria romana”)*.

De altfel, la Roma, în acest „leagăn al civilizației clasice”, Asachi a văzut și studiat toate monumentele care au păstrat, și încă mai păstrează, „gloria și mărirea Romană”, cum ar fi, spre exemplu, Columna lui Traian – cel mai de seamă și concludent edificiu Roman ce păstrează vie dovada originii poporului român²¹. Astfel, el a luat contact, „așa cum îl îndemnase tatăl său” – atât studiind arheologia, cât și făcând cercetări în Arhivele Vaticanului, pentru a găsi documente privitoare la Dacia – cu „România, chiar la uricul ei”²², și, animat fiind și de lupta Școlii Ardelene, ale cărei idei „îi dădeau impulsul unui contact cât mai direct și mai intens cu latinitatea istorică și culturală a Romei”, a citit „cu asiduitate” cărțile din biblioteca Vaticanului,

urmărind problemele legate de istoria patriei sale, condiții în care a descoperit, în traducere engleză, manuscrisul „*Istoria Imperiului Otoman*” al lui Dimitrie Cantemir²³.

Terminându-și studiile și la Roma, Gheorghe Asachi consideră momentul oportun pentru a se întoarce în țară, drept pentru care, la 22 iunie 1812, părăsea „cetatea eternă”, și, după ce trecea prin Constanța și Galați (drumul său desfășurându-se cu vaporul), la 30 august sosea la Iași²⁴. A avea 24 de ani, iar cu aceasta procesul instrucției sale lua sfârșit. Oricum, întoarcerea sa în Moldova a fost și rezultatul unei alte împrejurări. Tocmai în acel an 1812, Napoleon I se pregătea să atace Rusia, iar generalul Miollis, comandantul garnizoanei franceze din Roma, pe care Asachi îl cunoscuse prin intermediul aceleiași Bianca Mileși, i-a destăinuit că suveranul francez intenționa ca, după finalizarea expediției contra rușilor, „să restatornicească vechiul regat al Daciei”, fapt pentru care l-a și sfătuit să se întoarcă în Moldova, „ca să joace un rol important în această măreață operă politică”²⁵. Astfel, stăpânind o cultură superioară solidă și multilaterală, optimist, cu dor de muncă și încrezător în forțele sale, „călăuzit de o ideologie liberală progresistă și de o puternică dragoste de patrie și popor”, și însuflețit de gândul renașterii Moldovei, el spera să joace un rol important „de restaurator” în țara sa²⁶.

De altfel, tema renașterii, atât de răspândită în iluminismul românesc, era „o urmare logică a concepțiilor privind evoluția istorică a Principatelor, a teoriei vârstelor, a conștiinței faptului că Moldova și Țara Românească nu mai ocup[au] în veacul al XVIII-lea locul pe care-l [ocupaseră] în timpul lui Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, că sistemul de valori pe care se întemeia societatea sub domniile fanariote însemna o deviere de la sistemul de valori străbune”. Astfel, unul dintre cei care au cerut și cântat „renașterea românilor prin ei înșiși” a fost Gheorghe Asachi – care făcea acest lucru și prin scrierea poeziei „Viitorul”, în 1812²⁷.

Oricum, trebuie reținut faptul că, șederea tânărului Asachi în Italia, din perioada anilor 1808-1812, a avut o influență covârșitoare asupra formației sale intelectuale, artistice și, nu în ultimul rând, politice. În consecință, se poate cu ușurință constata că „aproape tot ce a gândit și întreprins [...] mai târziu poartă pecetea studiilor sale umaniste făcute la Roma”, care de fapt au încununat pregătirea temeinică însușită la Lemberg și Viena²⁸. De asemenea, climatul politic existent în Italia acelor ani – frământată de o serie nesfârșită de mișcări ce vor pregăti „*Risorgimento*”-ul – și, în consecință, contactul foarte strâns avut la Roma cu ideologia burgheziei apusene, va contribui la întărirea conștiinței sale naționale²⁹.

Astfel, atât pregătirea sa multilaterală căpătată în străinătate (de la filozofie la literatură, de la matematică la pictură, de la istorie și arheologie la muzică), cât și cunoașterea câtorva limbi (polona, germana, italiana, latina, dar și franceza, engleza și rusa), sau contactul cu valorile culturii europene, ca și cu unii dintre creatorii lor (ca membru al Societății literare italiene) au făcut din Gheorghe Asachi „nu numai un om cu o vastă cultură și cu vederi foarte largi”, dar și un mare patriot³⁰.

Oricum, evenimentele politice naționale și internaționale care au avut loc în timpul și imediat după întoarcerea sa în Moldova – armatele lui Napoleon au suferit o înfrângere dezastruoasă, iar Basarabia fusese ruptă de Moldova și luată sub stăpânire rusească – „îl obligă pe Asachi să coboare din sfera iluziilor făurite la Roma pe terenul unei triste realități”. Astfel, în condițiile în care în locul „visatului regat al întregii Dacii” tânărul Asachi își găsește chiar și mica patrie înjumătățită, iar conducerea ei dată în continuare pe mâna fanarioșilor, în fruntea statului aflându-se domnitorul Scarlat Calimah, el va înțelege clar, chiar de la început, cât de grea era „lupta de afirmare națională a românilor”³¹.

„Omul literat”*

Cu toate neajunsurile începutului de veac XIX, prezentate mai sus, Asachi – „umanist de autentică vibrație” – a fost cucerit tot mai mult de ideea, conformă cu spiritul epocii sale, precum că un popor se poate afirma „nu numai prin actele politice, ci și prin viața sa spirituală”³².

În acest context, gândurile și proiectele sale au configurat „un amplu program luminist ce venea în continuarea mișcării ideologice, care cuprinsese țările române încă din veacul al XVIII-lea”, program a cărui primă urgență trebuia să devină „introducerea limbii române în toate

formele de manifestare intelectuală [...], întrucât de ea atârână, în măsură hotărâtoare, afirmarea condiției naționale și succesul operei de luminare a poporului și de primenire a patriei”³³.

De altfel, în Moldova aceluși timp „exista un om cu o capacitate deosebită”, om ce lucra pentru mersul înainte al țării de la est de Carpați și care îl mai sprijinise pe Asachi și în trecut: era mitropolitul Veniamin Costache, care, de altfel, își exprimase ideile patriotice în numeroase „precuvântări”, deschizând drumul unui „promițător început de culturalizare”³⁴. Mai mult, domnitorul Scarlat Calimah, deși fanariot, era totuși un om instruit și, prețuind cultura aleasă a tânărului Asachi și faptul că acesta era poliglot, îl numește în februarie 1813 în funcția de impiegat referent („referendar”) la Departamentul Afacerilor Externe, unde se simțea nevoia unui cunoscător al mai multor limbi străine³⁵.

Foarte curând după acest moment, Asachi va lua o serie de inițiative culturale foarte îndrăznețe, cerute de necesitățile economice, sociale și politice ale vremii, angajându-se astfel în lupta pentru cultura națională³⁶. În fapt, el găsisese în țară, încă de la întoarcerea sa din Italia, o oarecare tradiție sub raport cultural, tradiție pe a cărei bază se puteau deci fixa elemente noi³⁷. Mai mult, cum era și firesc, pentru a da expresie cerinței fundamentale de introducere a limbii române în toate formele de manifestare intelectuală, Asachi s-a gândit, în primul rând, la școală, drept pentru care el va cheltui o imensă energie cu scopul de a organiza și dezvolta învățământul public în limba națională³⁸.

În aceste condiții, și ținând cont de faptul că, după cum am mai menționat, grecii fanarioți puseseră mâna pe toate dregătoriile țării, iar „cărțurarilor pământeni” nu le mai rămăsese decât varianta meseriei de hotarnici, care nu putea fi îndeplinită decât de persoane pe deplin cunoscătoare de limba română, tânărul Asachi s-a gândit să se folosească de cunoștințele sale de „inginer civil”, drept pentru care a și făcut o propunere de înființare a unui curs de „inginerie și hotarnicie” care să fie cu predare în limba română. Cererea sa era, de altfel, susținută și de Epitropia școalelor, în frunte cu mitropolitul Veniamin³⁹. Astfel, considerând acest „ram de învățătură mai mult ca o meserie, lipsită de cunoștințele clasice, ce dezvoltă sentimentul național”, domnitorul Scarlat Calimah și „dascălii școlii grecești”^{*} nu au pus nici un fel de piedică noii inițiative și, ca atare, cursul a fost aprobat prin „anaforaua” din 15 noiembrie 1813, iar Gheorghe Asachi a fost numit ca profesor⁴⁰. Astfel s-a ajuns că în 1814 el a „paradosit” „pentru întâia oară [...] în limba română un curs de matematică teoretică și aplicație practică de geodezie și arhitectură”⁴¹, iar timp de patru ani lecțiile lui s-au succedat cu regularitate: aritmetica în 1814, algebra în 1815, geometria în 1816 – aceste științe fiind considerate de bază pentru cei ce urmau să treacă la „înalta matematică” – și, în final, ingineria și arhitectura în 1817, respectiv 1818⁴². Prin aceasta, Asachi a făcut pentru prima dată dovada că „științele” se pot preda și în limba română, nu numai în limba greacă, cum se considera până în acel moment, iar pentru „ținerea” în cele mai bune condiții a acestor cursuri – cu toată lipsa termenilor tehnici în limba națională – el a și redactat în românește „un tratat de aritmetică, algebră, geometrie, trigonometrie și geodezie practică”, ce va fi tipărit mai târziu⁴³.

Mai mult, la finele celor patru ani de studiu, după susținerea de către cursanți (printre care se număra și însuși fiul domnitorului – Alexandru Calimah, viitorul ambasador al Porții la Viena, și Teodor Balș – viitorul Caimacam al Moldovei), la data de 18 iunie 1818, a „examenului general”, unde au fost obținute rezultate foarte bune, „epitropii” Veniamin Costache, Scarlat Ghica, Constantin Mavrocordat și Mihail Sturdza constatau în raportul lor către domn, datat din 8 februarie 1819, că „un curs de matematică este mai bine când e predat cu lămurire, decât când e predat fără dânsa”, adică fără explicații în limba română⁴⁴.

Totuși, cursul ținut de Asachi la Academia domnească din Iași a deschis și lupta fâțișă dintre exponenții grecismului și cei ai românismului deoarece a atras cu sine, încă din perioada imediat următoare deschiderii sale, nemulțumirea profesorilor greci, care au început a nu vedea cu ochi buni succesul de care se bucura și, în consecință, începând cu luna martie 1816, când ca director al instituției amintite era angajat D. P. Gobdelas, au trecut la acțiuni de defăimare a tânărului profesor, atât printre dascăli, cât și chiar față de domn⁴⁵. Astfel s-a ajuns ca datorită

intrigilor acestora, țesute cu viclenie, cursul să nu mai funcționeze încă din anul ce a urmat absolvirii primului ciclu de cursanți, deveniți ingineri hotarnici.

Cu toate acestea, Asachi a demonstrat prin rezultatele obținute că „învățăturile înalte pot fi predate în limba română” și, chiar mai mult, că ele „pot fi ținute de profesori autohtoni”, iar meritele sale nu au putut fi trecute ușor cu vederea de către domnitor nici măcar în momentul suspendării cursului său, fiindcă altfel nu se poate explica cum de el și-a păstrat totuși, chiar și într-o astfel de situație, „titlul de profesor, postul de bibliotecar și locuința sa de la Academia Domnească”⁴⁶.

O altă importantă realizare a sa în domeniul învățământului a fost reorganizarea Seminarului de la Socola, reorganizare realizată din însărcinarea mitropolitului Veniamin – care de altfel îl și înființase în 1803. Astfel, în 1819, în calitate de „referendar sau director la epitropia școalelor”, Asachi a alcătuit un proiect în acest sens, care de altfel a și fost aprobat, drept pentru care în 1820 a plecat în Transilvania cu scopul de a aduce de acolo „elemente noi pentru seminar”. La întoarcere, el era însoțit de oameni precum Ion Manfi, Vasile Fabian-Bob, Vasile Pop sau Ion Costea, reușind astfel să sporească numărul profesorilor de la Socola și să facă posibilă introducerea și răspândirea „ideilor scumpe latiniștilor”⁴⁷.

Șirul inițiativelor îndrăznețe ale tânărului Asachi a fost însă apoi întrerupt, în februarie 1821, de „răscoala eteriștilor”, numită și „Revoluția Grecească”, deoarece de teama turcilor, pe de o parte, și a cruzimilor înfăptuite de cetele grecești, pe de altă parte, el a fost nevoit ca, alături de alți moldoveni – printre care se afla și tatăl său și mitropolitul Veniamin, să se refugieze peste Prut⁴⁸.

În condițiile în care, la întoarcere, noul domn al Moldovei, Ioniță Sandu Sturza, l-a numit agent diplomatic al Moldovei la Viena, unde a funcționat între 30 noiembrie 1822 – februarie 1827, Gheorghe Asachi a dispărut pentru o vreme din viața cultural-artistică și educațională a Moldovei.

Oricum, în martie 1827, după reîntoarcerea sa de la Viena, Asachi a fost numit „referendar al Epitropiei Învățăturilor Publice”, „post de conducere și supraveghere a învățământului public”, calitate în care a desfășurat mai bine de două decenii o prodigioasă activitate de renaștere culturală și artistică a țării, o adevărată luptă pentru organizarea școlilor naționale din Moldova, urmărind neabătut două obiective principale, și anume: sporirea numărului de școli „pentru a se bucura de binefacerile luminii și copiii din păturile sociale de jos”, respectiv „dezvoltarea conștiinței naționale prin limbă și artă”⁴⁹. De altfel, „pentru serviciile aduse țării”, el a și fost ridicat la 20 septembrie 1827 la rangul de „vel agă”, iar această înaintare în rang a fost cu atât mai prețioasă, cu cât s-a făcut nu numai pe temeiul străduințelor sale în domeniul cultural, „spre luminarea simpatrioților”, ci și pentru serviciile aduse statului în calitate de agent diplomatic la Viena⁵⁰.

Un an mai târziu, Asachi a reușit să deschidă la Trei Ierarhi o „școală normală”, de doi ani, și un gimnaziu cu durată de patru ani – Gimnaziul Vasilian, cunoscut și sub numele de Școala Vasiliană și numit astfel în cinstea domnitorului Vasile Lupu, ctitorul care, cu veacuri înainte, pusese acolo bazele unui „învățământ înalt”⁵¹. Instituție cu predare atât în limba română cât și în limbi străine, Gimnaziul Vasilian a primit acceptul de funcționare din partea domnitorului Ioniță Sandu Sturza prin hrisovul din data de 28 martie 1828, hrisov care, de altfel, constituie actul de înființare a învățământului superior în Moldova⁵².

Pe linia înfăptuirilor sale, se cuvin menționate, de asemenea, și colegiul de la Trei Ierarhi, deschis pe lângă Gimnaziul Vasilian, sau tipo-litografia „Institutul Albinei” (ianuarie 1832) – care, fiind prima tipo-litografie din Moldova, avea să reprezinte una dintre cele mai mari izbâzi ale lui Asachi pe plan cultural⁵³.

În condițiile în care, după ce se știe, Asachi a făcut parte, ca secretar, din delegația Moldovei desemnată a redacta, în comun cu comisia munteană, *Regulamentul Organic*, demn de remarcat este faptul că, la insistențele sale, în art. 419 al *Regulamentului Organic* s-a prevăzut recunoașterea „ca averi a școalelor casele din Trei-Ierarhi și moșiile donate de Vasile Lupu”; de asemenea, același *Regulament*, răspunzând stăruințelor aceluiși Asachi, „regula și învățământul

public”, fapt care, ulterior, alături de perspicacitatea și perseverența acestuia de a se folosi în munca sa energică, care a avut rezultate extraordinare, de prietenia cu Mihail Sturdza, noul domn al Moldovei începând cu anul 1834, îl va ajuta foarte mult în munca sa de extindere numerică a școlilor românești și de îmbunătățire a învățământului, mai ales că prin acest act se „punea la dispoziția sa [adică a învățământului public] și oare-care mijloace materiale”⁵⁴ și se stipula obligativitatea ca „cursul tuturor învățăturilor publice” să fie în limba „moldovenească”⁵⁴.

Astfel, în 1834, urmare a stăruințelor lui Asachi, Mihail Sturdza a aprobat înființarea unei școli de fete la Iași, care era de altfel și prima școală de fete din Moldova și care a început să funcționeze de la 1 noiembrie același an, iar la 16 iunie 1835 avea să fie inaugurată Academia Mihăileană („matca” Universității „Al. I. Cuza” de astăzi), la a cărei înființare Asachi a avut, de asemenea, un rol esențial⁵⁵. Mai mult, un an mai târziu, la data de 15 noiembrie, el a înființat la Iași primul Conservator filarmonic-dramatic din Moldova, a cărui menire era de „a învăța pe elevi muzica vocală și declamația” în limba națională, iar începând din anul 1837 a condus efectiv, pentru o vreme, teatrul românesc din Iași, pe scena căruia aveau să fie reprezentate în limba română atât piese străine, cât și originale⁵⁶.

Nu în ultimul rând, este important de menționat că, de asemenea, Asachi a înțeles perfect necesitatea înființării de școli și pentru minoritățile naționale, fapt pentru care, în calitatea sa de referendar al școlilor, el a susținut propunerea comunității armene din Iași de a se înființa o școală elementară pentru populația aparținând acestei etnii, școală care, de altfel, s-a și deschis în anul 1842, și a propus chiar el însuși înființarea de școli elementare pentru populația evreiască⁵⁷.

Mai mult, încă de la 1 ianuarie 1832, deci imediat după întoarcerea sa de la Petersburg, el a fost numit și director al Arhivelor Statului din Iași (sau Arhivar al Statului), condiții în care a ajuns să fie persoana ce avea să pună bazele acestei noi instituții de interes național, instituție care, în concepția sa, era „un depozit prețios și neapărat pentru istoria patriei, cu a cărei alcătuire arhivistul se îndeletnicește”⁵⁸. Așadar, Asachi a fost cel care a organizat pentru prima dată atât Arhivele Moldovei, cât și culegerea de documente privitoare la istoria țării⁵⁹.

Nu în ultimul rând, printre alte realizări ale lui Gheorghe Asachi în domeniul culturii românești din prima jumătate a secolului XIX, merită de amintit înființarea Școlii de arte și meserii din Iași (ale cărei cursuri au început la 1 ianuarie 1841 și a cărei deschidere „oficială și solemnă” a avut loc la 22 iunie același an) – care a fost urmarea firească a convingerilor sale precum că dezvoltarea învățământului cu caracter politehnic era absolut necesară, a Pinacotecii, a primului muzeu natural din Moldova, a primei biblioteci publice, sau a fabricii de hârtie de la Petrodava, de lângă Piatra Neamț (prima de acest gen din țară și dată în funcțiune tot în 1841, mai exact la 8 noiembrie 1841)⁶⁰.

De altfel, începuturile învățământului artistic și ale picturii în Moldova l-au avut tot pe Asachi ca protagonist. Astfel, încă începând din 1813, el a predat desenul și istoria artei la cursul de ingineri hotarnici. Mai mult, el avea să promoveze desenul ca obiect de studiu și în școlile naționale, avea să înființeze o clasă de pictură și una de arhitectură la Academia Mihăileană, să introducă în țară litografia, organizând o secție specială la „Institutul Albinei”, unde se reproduceau stampe și diferite tablouri ce reprezentau scene din istoria Moldovei⁶¹, ș.a.m.d.

Deși după cum am văzut Asachi a fost preocupat multă vreme de învățământ, sub toate aspectele sale esențiale, totuși el a fost și cel care a înțeles că era necesar ca știința „să se reverse asupra întregului popor, asupra celor care, în sate și orașe, aveau nevoie să-și facă munca mai productivă și viața mai omenească” și nu „să rămână între zidurile școlii ori să fie apanajul unui cerc de învățați”⁶². Așadar, răspândirea cunoștințelor științifice a fost unul dintre obiectivele majore urmărite prin cărțile scoase în tipografia sa sau prin publicațiile sale.

Astfel, începând cu anul 1829, Asachi a simțit nevoia ca ideile naționale să fie făcute cunoscute în toate păturile sociale și fiecare român să cunoască starea reală a lucrurilor din acea perioadă. Acesta fiind de fapt rolul ziaristicii, Gheorghe Asachi a solicitat, printr-un memoriu datând din 20 februarie 1829 și adresat lui Minciaki, autorizația de a edita „Albina românească”. Răspunsul afirmativ din partea guvernului rusesc, însă sub iscălitura consulului Mircovici, avea să fie primit abia pe 7 aprilie, fapt pentru care la 1 iunie același an a început a publica această

„gazetă politico-literară”, „cea dintîi foaie periodică din Moldova” folosită pentru răspîndirea de informații privind diferite evenimente importante, precum și pentru popularizarea culturii, a științelor și a artelor în popor⁶³. Astfel, deși în esență scopul fundamental al gazetei era acela de a cultiva limba literară modernă, totuși, coloanele sale au cuprins, pe parcursul timpului, și „politicești și interesante știri din toate țările lumii, buletine de la teatrul războiului, culegeri istorice, literale, morale, filologice, acele despre folositoare aflări”⁶⁴, ș.a.m.d.

Oricum, demn de remarcat rămîne faptul că, în următorii ani, Asachi nu s-a oprit doar la editarea gazetei „Albina românească” – apreciată de Lovinescu ca fiind „întîia trăsură de unire în limba patriei dintre Moldova și restul omenirii”⁶⁵ și continuată mai apoi de „Gazeta de Moldavia” (1850-1858) și „Patria” (1858-1859) –, ci a scos și alte reviste sau suplimente, cum ar fi „Foaie oficială” (1833-1862), „Foaia sătească a Principatului Moldovei” (2 aprilie 1839-7 aprilie 1840, 2 iunie 1846-1851), „Alăuta românească” (14 martie 1837-1 septembrie 1838), „Icoana lumii” (29 septembrie 1840-28 decembrie 1841, 1 octombrie 1845-25 septembrie 1846), „Spicuiorul moldo-român” (1841-1842), „Arhiva Albinei pentru arheologie română și industrie” (1845-1847), etc.⁶⁶

La 1 ianuarie 1850, Asachi a schimbat numele gazetei sale din „Albina românească” în „Gazeta de Moldavia”, a cărei apariție era pusă de către acesta „în legătură [...] cu noul regim liberal al lui Grigore Ghica”⁶⁷. Cu privire la partea sa politică, se poate remarca faptul că, sub directa îndrumare a lui Asachi, noul ziar a avut mai mult un caracter oficial, înregistrînd majoritatea, dacă nu chiar toate, actele de guvernămînt, făcînd jocul politicii dezastruoase a lui Nicolae Conachi-Vogoride, înregistrînd triumful separatiștilor în alegerile desfășurate în iulie 1857, precum și înfrîngerea lor suferită în august același an, și, nu în ultimul rînd, lăudînd imparțialitatea Caimacamului⁶⁸.

Mai tîrziu, în condițiile în care anul 1858 a fost prea învîlmășit de luptele politice premergătoare Unirii, lupte ce aveau să prevestească „o nouă stare politică”, „Gazeta de Moldavia” a început să abordeze în paginile sale numai subiectele politice, rămînd de altfel „în aceeași strictă părtinire guvernamentală”. Astfel, literatura a dispărut în totalitate din coloanele gazetei, ocupate în schimb numai cu dispozițiile administrative. Dar această stare de lucruri avea să nu mai dureze pentru mult timp, deoarece în octombrie același an încetarea guvernării provizorii a caimacamului Conachi-Vogoride a adus cu sine și încetarea apariției ziarului⁶⁹. Acest lucru nu a însemnat însă și încetarea activității publicistice a lui Gheorghe Asachi și nici adevăratul sfârșit al vechii „Albine”, deoarece „Gazeta de Moldavia” a fost continuată, la rîndul său, de apariția ziarului „Patria”, al cărui prim număr a văzut lumina tiparului la 27 noiembrie 1858⁷⁰. Pusă la dispoziția luptătorilor împotriva unirii Principatelor, „Patria” a avut în Nicolae Istrati unul dintre cei mai importanți colaboratori. Astfel, acestuia i s-a datorat atitudinea din ce în ce mai energică a ziarului într-o direcție „strict conservatoare fără a fi reacționară”, deși se voia „încă a rămîne separatistă”⁷¹.

Tot astfel, în „duelul” ce s-a ivit în sânul Căimăcâmiei cu privire la alegeri, între Ștefan Catargiu – antiunionist, pe de o parte, și Anastasie Panu și Vasile Sturza – aflați de partea unioniștilor, pe de altă parte, „Patria” s-a situat pe o poziție favorabilă celui dintîi, protestînd împotriva presiunii guvernamentale exercitată de către ceilalți doi⁷². În schimb, după alegerea lui Alexandru I. Cuza, „tonul războinic” al „Patriei” a scăzut și, făcînd încă „declarațiuni de conservatorism progresist”, gazeta s-a mărginit doar la a reproduce actele de guvernămînt⁷³.

În consecință, ținîndu-se cont de încrederea atît de mare a lui Asachi „în valoarea formativă a presei și în capacitatea acesteia de a răscoli și pune în lucru energiile creatoare ale oamenilor”, fapt ce a avut drept rezultat apariția numeroaselor publicații amintite mai sus, nu e de mirare că el s-a bucurat de un prestigiu enorm în epocă⁷⁴.

Oricum, întreprinzătorul Asachi nu s-a limitat însă doar la editarea de ziare și reviste, ci a căutat în permanență instrumente noi pentru asigurarea progresului cultural ce era cerut de timpurile noi pe care le traversa societatea moldovenească. Între acestea, „*calendarele pentru români* și suplimentele acestora, *almanahurile de învățătură și petrecere*”, editate și publicate cu

regularitate sub redacția sa la «Institutul Albinei», de la 1847 și până în 1870, „au înscris o pagină luminoasă în istoria culturii românești”⁷⁵.

Mai mult, este important de reliefat faptul că Asachi nu a fost doar întemeietorul presei în limba națională în Moldova și un creator de ziare și publicații diverse, ci a fost și omul care a însușit aceste publicații atât „prin ideile și scrisul său literar și publicistic”, cât și „prin tablourile și stampele cu care le-a ilustrat”⁷⁶. De altfel, el a fost și cel care a creat infrastructura presei în Moldova și, în general, a producției editoriale, întemeind tipografia „Albina”, precum și cel care a asigurat și hârtia necesară, ridicând – așa cum am mai menționat – o fabrică specializată la Petrodava, lângă Piatra Neamț⁷⁷.

Ceea ce este esențial e faptul că, într-un autentic spirit luminist, Asachi și-a concentrat toată energia și talentul său în vederea dezvoltării tuturor ramurilor culturii naționale, și nu doar a unora dintre ele. Cum în concepția sa, exprimarea prin intermediul artelor era „calea cea mai potrivită de a da relief potențialităților creatoare ale poporului nostru, iar pătrunderea și înțelegerea valorilor artistice aveau puterea miraculoasă de modelare a conștiinței” – lucru care însă cerea „educație, sensibilitate, cultivare a gustului public” –, este de înțeles de ce el a căutat continuu, și a și reușit, să se afirme, și pe acest tărâm, într-o triplă ipostază: de organizator, de creator și de educator⁷⁸.

Așadar, tot ca un excepțional eveniment trebuie consemnat aportul său în domeniul începutului teatrului național în Moldova. Astfel, pentru a dovedi tuturor că „la fel cum poate exista o școală în limba română tot astfel poate ființa și un teatru” în aceeași limbă națională, el a organizat în seara zilei de 27 decembrie 1816 „primul spectacol teatral jucat în limba noastră strămoșească”, și anume piesa pastorală «Mirtil și Hloe» (de Gessner și Florian), a cărei traducere și prelucrare îi aparține tot lui. Spectacolul s-a bucurat de un mare succes și, în fapt, a reprezentat o nouă breșă în „străinomania societății moldovenești a timpului”⁷⁹.

Cu aceasta, Asachi a început o lungă etapă de animator al teatrului românesc în Moldova, unde viața teatrală era dominată de trupele franceze și italiene. În acest context, el a alcătuit „o trupă de actori diletanți”, a pus la dispoziție un repertoriu alcătuit din traduceri și prelucrări din literatura universală (Voltaire, Kotzebue, Gogol, Racine ș.a.) și a scris și lucrări originale cu subiecte istorice, a înființat, împreună cu vornicul Ștefan Catargiu și spătarul Vasile Alecsandri (tatăl poetului), Conservatorul filarmonic-dramatic din Iași cu scopul de a consolida teatrul național – conservator ai cărui elevi au început din 23 februarie 1837, deci la mai puțin de un an de la înființare (15 noiembrie 1836), să dea reprezentații publice în limba națională – și, nu în ultimul rând, a făcut posibile primele spectacole de teatru liric în limba română, traducând, parțial sau integral, „libretele unor opere celebre”⁸⁰.

Astfel, demn de remarcat este faptul că, vizând „scopuri social-politice și estetice implicate în evoluția generală a societății românești” din prima jumătate a sec. al XIX-lea, mișcarea teatrală ieșeană, al cărei principal promotor a fost, indiscutabil, Gheorghe Asachi, a reprezentat atât „un mijloc de promovare și de afirmare a ideilor de progres și dreptate socială”, cât și „un mijloc de educație morală și patriotică, [sau] de afirmare și de perfecționare a limbii române”⁸¹.

Privite în ansamblu, toate faptele și împlinirile lui Gheorghe Asachi, realizate într-o perioadă istorică de renaștere națională, când „totul trebuia luat de la capăt, într-un ritm alert și în direcții cât mai variate”, au dovedit faptul că el a fost atât „cărturarul cu formație de enciclopedist”, cât și „omul energetic și de inițiativă în stare să acopere toate cerințele reconstrucției culturale din țară”. Astfel, în Moldova primei jumătăți a secolului al XIX-lea, nu numai învățământul, literatura sau presa ci și teatrul sau artele frumoase au avut în Asachi „un întemeietor și un creator, un îndrumător și un făptuitor dublat de o profundă conștiință patriotică”⁸².

Asachi și politicul în Moldova sec. XIX

Șirul cutezătoarelor inițiative ale tânărului Asachi a fost, după cum am mai menționat, întrerupt în februarie 1821, când „răscoala eteriștilor” l-a determinat ca, alături de alți moldoveni – printre care se afla și tatăl său și mitropolitul Veniamin, să se refugieze peste Prut

La întoarcere, condițiile interne din Principatele Române erau total schimbate. Odată cu înfrângerea armatelor eteriste, Poarta Otomană a realizat ce mare greșală făcuse cu numirea domnilor fanarioți și a recunoscut justețea drepturilor românilor. În consecință, a renunțat la a mai trimite „aventurieri din fuburgurile Stambulului” și a redat dreptul țărilor române de a-și alege singure domnitorii. Astfel, toată „suflarea românească” a tresărit de bucurie la auzirea acestui mare eveniment: *Domnia pământeană*⁸³. Înlăturarea domniilor fanariote, în 1822, reprezenta pentru Asachi – care a fost unul dintre aprigii acuzatori ai regimului –, ca și pentru toți ceilalți patrioți români, „împlinirea unui vis secular și o chezășie a multor înfăptuiri pe calea dezvoltării politice și sociale a poporului nostru”⁸⁴.

Mai mult, anii 1821-1822 au adus cu ei debutul manifestării unei noi generații de cărturari, generație cu care „gândirea românească” s-a ridicat pe o treaptă nouă. Dacă până atunci ideile politice aveau, în majoritatea cazurilor, „un caracter practic foarte pronunțat, fiind strâns legate de problemele concrete ale societății românești”, cu această nouă generație, printre ai cărei „gânditori” s-a numărat și Gheorghe Asachi, nivelul teoretic a devenit mai ridicat, „abstracțiunile” fiind mai numeroase, iar „argumentele filozofice mai profunde”⁸⁵.

Oricum, în contextul instaurării *domniilor pământene*, noul domn al Moldovei, Ioniță Sandu Sturza*, ținând cont de buna instruire a lui Gheorghe Asachi, i-a dat însărcinarea de a reprezenta Moldova pe lângă guvernul austriac, fapt pentru care el a și plecat, ca agent diplomatic, la Viena, unde a funcționat între 30 noiembrie 1822 – februarie 1827⁸⁶. Deși a fost, astfel, primul român care a îndeplinit această „funcțiune”, totuși, el a știut să o facă într-un mod exemplar, întreținând încă de la început relații strânse cu „exponenții mai de vază ai naționalităților din Imperiul Habsburgic”⁸⁷. Tot în acea perioadă, mai exact în 1823, i s-a acordat și rangul de mare comis. De asemenea, în timpul șederii sale în capitala austriacă, el a avut o relație cu Elena (Eleonora) Tauber, pe care o cunoscuse în țară încă din perioada 1817-1822, cât ea fusese guvernantă în familia lui Mihail Sturdza. „[V]ieneză cu o aleasă cultură muzicală”, născută la 30 octombrie 1789 și fostă soție a negustorului Chiriac (Kiriako) Melirato, de care divorțase*, aceasta avea să îl însoțească la Iași la întoarcere și imediat după sosire, deci în 1827, cei doi s-au și căsătorit legal, după ritul ortodox⁸⁸.

În perioada respectivă, mai exact în 1826, s-a încheiat și Convenția de la Akerman, prin care se prevedea că „spre a se îndrepta gravele atingeri aduse ordinii în feliuritele ramuri ale ocârmuirii interne prin turburările întâmplare în Moldova și în Muntenia, gospodarii vor fi ținuți a se ocupa fără cea mai mică întârziere împreună cu divanurile respective de măsurile trebuitoare pentru a îmbunătăți starea principatelor, și acele măsuri vor forma obiectul unui regulament obștesc pentru fiecare provincie fiind pus de îndată în lucrare”⁸⁹. Acestea fiind date, și în condițiile în care în 1828 a avut loc declanșarea războiului ruso-turc și ocuparea Principatelor de către armatele țariste, guvernul rusesc a luat în propriile mâini „întocmirea regulamentului” și a trimis pe Dașkov în țările române „cu o instrucție ministerială, asupra spiritului în care trebuiau întreprinse reformele”. Generalul Petre Feodorovici Jeltuhin, „urmașul lui Pahlen în administrarea principatelor” începând cu 10/22 februarie 1829, a instituit cele două comisii de câte patru boieri – moldoveni, respectiv munteni –, care au început „lucrarea lor [de redactare a Regulamentelor organice] în mijlocul vuietului războiului” – cum spunea generalul Pavel Kiselev (succesorul lui Jeltuhin la președinția divanelor românești începând cu 7 noiembrie 1829 și cel sub a cărui guvernare aveau să continue și să se definitiveze lucrările comitetului de redactare a Regulamentelor)⁹⁰.

Astfel, în aceste condiții, începând din 19 iulie 1829 și până în noiembrie 1830, Asachi a fost numit și a funcționat ca secretar al delegației de boieri moldoveni – formată din vornicul Mihail Sturdza și vistiernicul Costache Cantacuzino-Paşcanu (numiți de autoritățile rusești) și vornicul Costache Conachi și vistiernicul Iordache Catargiu (aleși de divan) – însărcinată, împreună cu cea muntenească, cu redactarea *Regulamentului Organic*⁹¹. Oricum, o astfel de alcătuire de comisii a nemulțumit boierimea mică și mijlocie din Moldova, care a reacționat prompt în acest sens, înaintând un protest consulului Rusiei la Iași*, generalul Mircovici (ce fusese numit în locul lui Minciaky), protest în care se arăta că în Convenția de la Akerman se

prevedea că „o lege obștească va fi de competența unei adunări generale a divanurilor, la fel ca în trecut”; ba mai mult, și componența comitetului a nemulțumit, scop în care s-a încercat chiar înlocuirea lui C. Conachi și a lui Gh. Asachi, însă fără succes⁹².

Cu toate acestea, această comisie reunită, al cărei președinte a fost desemnat în persoana generalului M. L. Minciaky (fost consul al Rusiei la Iași până în momentul desemnării în noua funcție), și-a desfășurat activitatea atât la București (în perioada iulie 1829 – aprilie 1830), cât și la Petersburg (din 13 mai 1830 și până la 21 noiembrie, același an), unde a plecat însă doar o „deputație” formată din trei dintre membrii săi, și anume M. Sturdza, Gheorghe Asachi și logofătul Alexandru Villara (membru al delegației Munteniei), pentru a supune împăratului spre aprobare proiectul *Regulamentului* și a introduce rectificările cerute acolo unde ar fi fost cazul⁹³. După ce comisia de la Petersburg – din care făceau parte, pe lângă cei trei români, și doi funcționari ruși (Catacazi și Minciaky), și care a fost pusă sub președinția secretarului de stat Dașkov – a făcut câteva modificări, ambele regulamente, al Moldovei și al Țării Românești, au fost trimise înapoi generalului Kiselev spre a fi date „în dezbateră și votarea adunărilor extraordinare”⁹⁴.

Rămas puternic impresionat de instituțiile culturale vizitate la Petersburg, la întoarcere Asachi va căuta să le realizeze cât mai curând posibil și în țara sa. Mai mult, sub impresia acestei călătorii, el a devenit „partizanul strânselor relații politice și culturale cu Rusia”, lucru ce se va repercuta din plin asupra tuturor acțiunilor sale viitoare⁹⁵.

Întrunite în scopul amintit mai sus, cele două adunări au dezbătut, modificat și acceptat *Regulamentele Organice*, care au fost apoi întărite de Poartă și puse în aplicare începând încă din ianuarie 1832 în Moldova, respectiv din iulie 1831 în Muntenia⁹⁶. Demn de remarcat este faptul că, la insistențele lui Asachi, în art. 419 al *Regulamentului Organic* s-a prevăzut recunoașterea „ca averi a școalelor casele din Trei-Ierarhi și moșiile donate de Vasile Lupu”; de asemenea, același *Regulament*, și tot la stăruințele lui Asachi, „regula și învățământul public”, fapt care, ulterior, îl va ajuta foarte mult pe acesta în munca sa de extindere numerică a școlilor românești și de îmbunătățire a învățământului, mai ales că, după cum am mai menționat, prin acest act se „punea la dispoziția sa [adică a învățământului public] și oare-care mijloace materiale”⁹⁷ și se stipula obligativitatea ca „cursul tuturor învățăturilor publice” să fie în limba „moldovenească”⁹⁷. De altfel, în munca sa energică, care a avut rezultate extraordinare, Asachi a știut să se folosească și de prietenia sa cu Mihail Sturdza*, noul domn al Moldovei, sosit la Iași, în noua sa calitate, în zorii zilei 15 iulie 1834⁹⁸.

Mai apoi, tot în iulie 1834, Minciaky a cerut domnitorului Sturdza trimiterea din nou la București a lui Asachi, în vederea „contopirii” *Regulamentelor Organice* într-un „singur corp”, fapt ce demonstrează mulțumirea generalului rus față de prestața și calitatea muncii acestuia⁹⁹. Oricum, referitor la prevederile acestei „legiuri privitoare la prosperitatea comercială și culturală” a țării, merită de reținut faptul că acestea l-au entuziasmat pe Asachi, dându-i posibilitatea să cânte *Regulamentul* în oda «*Anul nou al moldo-românilor 1830, în care s-a lucrat Regulamentul organic, acel întâi cod administrativ al Moldovei*»¹⁰⁰.

Deși într-un timp, Asachi s-a situat pe pozițiile cele mai progresiste în ceea ce privește ideile politice sau lupta pentru afirmarea națională a românilor, faptul că aparținea unei generații mai vechi decât cea de la 1840 și-a lăsat adânc amprenta asupra gândirii și acțiunilor sale. Fiind mândru de ceea ce realizase până atunci „cu sprijinul unor familii de boieri iubitori de cultură sau în spiritul prevederilor *Regulamentului organic*” (la a cărui elaborare, după cum am văzut, el a contribuit într-un mod substanțial), Asachi nu a mai putut înțelege pe deplin idealurile politice ale noii generații¹⁰¹. Astfel, cu adâncă tristețe, el constata, în 1839, într-un articol intitulat „*Meditația unui îmbătrânit poet*” și publicat în „*Albina Românească*” (nr. 17 din 26 februarie 1839), că „Un neam nou a răsărit [...], cu nouă dorință și idei nouă”. Însă, cu toate că, după cum se poate observa din remarca sa, el s-a gândit la această „tristă imagine” ca fiind parte a viitorului, totuși, aceasta a început să fie „o realitate” chiar începând din deceniul ce avea să urmeze anului în care a scris articolul respectiv¹⁰². Așadar, în politică, Asachi ajunge să fie „un om vechiu, un «conservator»”¹⁰³.

În condițiile în care cel mai însemnat eveniment politic al acelor timpuri, acela în care s-au concentrat toate aspirațiile „oamenilor noi” din epoca sa, „acela care ne dă măsura, din acest punct de vedere, a tuturor oamenilor care au trăit pe atunci”, a fost revoluția de la 1848, Asachi a fost „depășit” de evenimente, nemaiputându-le înțelege, și s-a situat pe poziții „de reacțiune”, în slujba domnitorului Mihail Sturdza, „de care îl lega amiciția din tinerețe și o îndelungată colaborare”, condamnând mișcarea de opoziție condusă de Mihail Kogălniceanu¹⁰⁴. El nu numai că nu s-a înscris deci printre adepții și sprijinitorii revoluției, dar s-a și declarat, în repetate rânduri, ca adversar al ei¹⁰⁵. Astfel, în „Albina Românească”, el nu s-a mărginit la a ignora revoluția – ceea ce, în fapt, îi impunea cenzura rusească –, ci și-a manifestat deschis „aversiunea pentru această mișcare”. Pentru dânsul, revoluționarii din Muntenia nu erau decât niște tineri care, „pilduindu-se de cugetări vrednice de osîndă, s-au fost abătut dela datoria ce au cătră ocîrmuire”; și tot așa și revoluționarii de la Iași, care au tulburat „liniștea de care [...] capitala [...] neîntrerupt se bucurase dela întronarea Prea Înaltului Domn Mihail C. Sturdza”¹⁰⁶. Mai mult, față de publicarea unui „ofis” al domnitorului Mihail Sturdza, el scria că „Rusia a luat toate măsurile să nu răzbată anarhia în [...] provinciile otomane”, adică în Principatele Române¹⁰⁷.

Oricum, contradicția dintre această atitudine și activitatea progresistă a lui Asachi s-a datorat „în primul rând lipsei sale de perspectivă politică”. Explicația acestui fapt stă în înțelegerea evenimentelor desfășurate. Când el s-a întors de la Roma în 1812, a găsit „în fruntea luptei de afirmare națională a moldovenilor câteva familii de boieri luminați, ca Ghica, Sturza, Balș, etc., și pe mitropolitul Veniamin”, cărora nu a ezitat să li se alăture, beneficiind în schimb de sprijinul lor și reușind astfel să facă „primii pași însemnați pe calea renașterii culturale a Moldovei”¹⁰⁸. Mai mult, evenimentele de după anul 1829 și, mai cu seamă, *Regulamentul organic* i-au asigurat un sprijin „legal” în activitatea sa multilaterală, iar faptul că aparținea, așa cum am mai menționat, unei generații mai vechi decât cea a lui Kogălniceanu și că era atât de supus poruncilor venite de la Petersburg, l-au determinat să nu poată împărtăși „ideile unei lupte îndreptate împotriva regimului în care el continua să vadă o cheazășie a realizărilor sale viitoare”. De asemenea, fiind obișnuit cu ideea că el era în acele timpuri „conducătorul spiritual al contemporanilor”, nu a putut accepta ideea de a se „înregimenta” într-un partid condus de mai tânărul Mihail Kogălniceanu, mai ales că acesta începuse să îi critice activitatea în „Dacia literară”¹⁰⁹.

În aceste condiții, după urcarea pe tron, în 1849, a noului domn – Grigore Al. Ghica –, Asachi nu a mai rămas „omul agreat” și a înțeles cu nu mai putea juca același rol important sub noua domnie. Astfel, la 20 august 1849 și-a prezentat demisia din postul de referendar al școlilor, pe care îl deținea încă din martie 1827, iar aceasta a fost acceptată de domnitor prin rezoluția din 3 septembrie; mai mult, în 15 decembrie același an domnitorul a emis un nou act, prin care lua la cunoștință demisia și din postul de arhivist al statului, deținut din 1832. Demn de reținut este și faptul că, prin ambele rezoluții, lui Asachi i se acorda câte o pensie pe viață „drept recunoaștere a meritelor sale”¹¹⁰. În situația dată, funcțiile pe care acesta le-a mai îndeplinit după anul 1849 au fost doar ocazionale și fără prea mare importanță.

Cu toate acestea, în perioada ce a urmat, el și-a continuat însă activitatea publicistică, context în care, între anii 1851-1854, a și ocupat funcția de „censor al presei” [...], înlocuind pe bătrânul Teodor Codrescu¹¹¹, dar, „în locu de a censura, lăsa să se strecóre tóte ideile naționale, mărețe și patriotice”, lucru care de fapt „plăcea și generosului Domnu” Ghica¹¹²; mai mult, chiar și în timpul căimăcămiei lui Theodor Balș a reușit să revină în funcția de cenzor, la 8/20 septembrie 1856 fiind numit, împreună cu C. Negruzzi, în „comitetul cenzurii”, constituit ca urmare a ordinului sosit la Iași, din partea lui Fuad-Pașa, prin care se suspenda legiuirea presei¹¹³. De asemenea, tot datorită acestuia din urmă, Asachi a revenit și „la conducerea școlilor”, fiind numit Director al „Departamentului Cultului și al Învățăturilor publice” (15 iulie 1856 – ianuarie 1857), precum și în funcția de arhivist al statului (27 ianuarie 1857 – 8 ianuarie 1858)¹¹⁴.

În condițiile în care anul 1858 a fost învălmășit de luptele politice premergătoare Unirii, lupte ce aveau să prevestească „o nouă stare politică”, Asachi – care ajunsese la acel moment să

aibă rangul de «mare vornic» și legat fiind, după cum am mai menționat, de familia sturdzească, mai precis de Mihail Sturdza – „nu a înțeles just interesele superioare ale poporului român” și s-a aflat în partida antiunionistă/separatistă¹¹⁵, iar asta cu toate că el era cel care anterior propusese ca în *Regulamentul Organic* să se prevadă posibilitatea unirii Moldovei cu Țara Românească: „*C'est dans le comité moldave et sur la proposition d'Asaky que fut emise la première idée de l'union des Principautés, qui cependant n'a pas eu d'autre suite que l'insertion de l'article 425 de ce Règlement, relatif aux droits de combourgeoisie entre les moldaves et les valaques*”¹¹⁶. Deși prevederile Regulamentului care creau deci o serie de înlesniri pentru unirea celor două principate române supuse suzeranității turcești au fost redactate de către Asachi, deși lupta pentru unitatea și uniformitatea limbii literare în toate provinciile românești l-a avut în frunte pe el, deși în 1840 el scria către Eforia școlilor din Țara Românească despre „Unirea cea morală a nației moldo-române către care țintesc mântuitoarele așezăminte a acestor două țări” – lucruri care, în fapt, dovedesc că el a pregătit pe plan cultural și politic Unirea Principatelor –, totuși, când s-a ajuns să se pună problema unității politice, el a părăsit poziția avută anterior, a părăsit lupta desfășurată până atunci cu atâta dăruire¹¹⁷.

Detășarea sa de unioniști nu a provenit doar din neînțelegerea corectă a „rosturilor noi legate de Unirea Principatelor, ci și din întregul complex al raporturilor dintre el și pașoptiștii neconcilianți”. Astfel, datorită faptului că realizările sale, obținute cu mari sacrificii, îi erau contestate de multe ori, el s-a văzut nevoit să se apere energic în fața noii generații, acest lucru generând și un „conflict de idei”¹¹⁸.

În situația dată, „iritat de pașoptiștii orgolioși și nerecunoscători”, într-o petiție a „funcționarilor separatiști”, adresată comisarului Turciei, Safvet-Effendi, și datată 2/14 mai 1857, Asachi cerea, alături de ceilalți co-semnatari, păstrarea – și nu pierderea – Moldovei și a autonomiei ei, precum și a privilegiilor ei „moștenite și câștigate”, nedorind unirea celor două țări române pe motivul că aceasta ar fi avut ca rezultat, în fapt, „un viitor eventual și nesigur” pentru Moldova¹¹⁹.

Mai mult, în perioada de dinaintea alegerilor pentru Adunarea ad-hoc a Moldovei, avându-se în vedere sentimentele sale antiunioniste, s-a ajuns ca în grădina sa să se adune „în toate nopțile, cabala formată din Gödel Lannoy, Vogoride, Costin Catargiu, [...] Istrati” ș.a., ei formând „comitetul electoral, a cărui sarcină de căpetenie era confecționarea (mai bine spus, falsificarea) listelor electorale”, iar pentru ca listele să nu fie văzute înainte de a fi tipărite locul era păzit „cu strășnicie” de către jandarmi¹²⁰.

Un episod foarte straniu din toată această parte a activității lui Asachi s-a desfășurat în iunie 1857, când, în plină încheiere electorală, maiorul Papazoglu, unul dintre pușinii „reprezentanți ai neunirii în Muntenia”, bazându-se pe spusele istoricului grec Photino, publica în „Anunciatorul”, gazetă semi-oficială ce apărea în București, un articol relativ la Sâmbăta Moșilor, arătând că amintita sărbătoare ar fi fost instituită de Matei Basarab în amintirea victoriei repurtate de către acesta în 1633 asupra domnitorului moldovean Vasile Lupu și că pentru asta el cerea „să se ridice un monument în acea câmpie glorioasă spre a vecinici memoria învingătorului”. În acest context, Asachi a propus în „Gazeta de Moldavia” ca, „pentru a neutraliza sentimentul de umilință al moldovenilor” inspirat de monumentul amintit, să se ridice un altul lui Ștefan cel Mare, „învingătorul valahilor”¹²¹. Așadar, apelul la istorie patronat de Vogoride și utilizarea marelui voievod ca argument separatist – ceea ce, în fapt, reprezenta o adevărată insultă asupra memoriei sale deoarece Ștefan devenise încă din timpul vieții „un simbol al românismului” – urmarea să semene „discordia intestinală și inimizția” între Principate¹²².

De altfel, în ceea ce privește poziția antiunionistă a lui Asachi, conform unui articol apărut în ziarul englez „The Daily News” în data de 13 august 1857 aceasta era explicată prin faptul că el, care se număra printre „amicii predilecți și funcționarii lui Vogoride”, se afla „în mod notoriu” și printre agenții favoriți ai Rusiei, iar Rusia, se pare, „nu putea” fi favorizată de Unire¹²³. Mai mult, el avea să fie și „omul unui candidat anume”, adică al lui Mihail Sturdza.

Astfel, în contextul desfășurării alegerilor pentru Adunarea ad-hoc a Moldovei (începute pe 7/19 iulie 1857), Asachi, care candida din partea antiunioniștilor pentru colegiul electoral al Iași-ului – unde urmau a fi aleși patru deputați, a reușit să obțină 197 de voturi, clasându-se pe locul doi, după vornicul Alexandru C. Sturdza, care obținuse 212 voturi¹²⁴.

Se știe însă că aceste alegeri au fost anulate și, în această situație, între 29 august/10 septembrie și 5/17 septembrie 1857 a avut loc un nou scrutin, în urma căruia s-au obținut rezultate total opuse față de prima „consultare”, învingători fiind acum unioniștii – în frunte cu vornicul Anastasie Panu, care a obținut 342 de voturi –, iar Asachi nemiareușind performanța de a fi ales deputat¹²⁵. De altfel, deși el a candidat pentru a fi ales pe unul dintre cele două locuri de secretar al adunării electorale din capitală, totuși, de această dată, a obținut doar un vot¹²⁶.

Acestea fiind date, nu trebuie să ne mire faptul că, în „duelul” privind alegerile ce urmau să aibă loc pentru Adunarea electivă a Moldovei, duel ivit în noiembrie 1858 în sânul Căimăcămiei, mai exact între Ștefan Catargiu – antiunionist, pe de o parte, și Anastasie Panu și Vasile Sturza – unioniști, pe de altă parte, „Gazeta de Moldavia” (purtând însă la acel moment un alt titlu, și anume cel de „Patria”) s-a situat pe o poziție favorabilă celui dintâi, protestând împotriva presiunii guvernamentale exercitată de către ceilalți doi¹²⁷.

De altfel, Asachi nu s-a ferit nici să semneze protestul din 18/30 noiembrie 1858 (și probabil le-a semnat și pe celelalte două anterioare, unul datând din 8/20 noiembrie și unul anterior acelei date, probabil din primele zile ale lui noiembrie 1858), protest prin care un grup de 37 de boieri antiunioniști solicita marelui vizir Aali-Pașa sprijinul Porții Otomane în vederea curmării „anarhiei” generată de „căimăcămia dezbinată” și condamna atât libertatea presei, „pentru că este fără control” și pentru că „turbură dreapta judecată a națiunii”, cât și „nepermisa lărgire a listei electorale”¹²⁸.

Mai târziu, Asachi s-a împăcat însă cu noua situație politică și va saluta totuși actul Unirii Principatelor Române. Astfel, acest lucru a fost reliefat atât de faptul că, după înfăptuirea acesteia, el i-a adus „urări” lui Alexandru Ioan Cuza pentru alegerea sa ca „domn al statului român”, cât și de faptul că a cântat evenimentul în capodopera „Odă la Dumnezeu”, care se încheie cu următoarea strofă:

*„Strânge Țările-Unite prin un nod nemuritor,
Cum origine au una, fie a lor și fericire;
Toți românii să închege de frați numai un popor,
Că puterea stă-n Unire!”*¹²⁹.

Oricum, sentimentele sale nu erau schimbate, ci doar ascunse. „Vechiul separatist trăia [încă] în Asachi”. Astfel, „după căderea lui Cuza fu din nou amestecat în mișcarea separatistă” și, chiar mai mult, a avut, probabil, un amestec și „în mișcarea de stradă întâmplată la Iași”, fiindcă altfel nu s-ar putea explica „ciudatul mandat” din 14 aprilie 1866, prin care „inculpatul Asachi” era chemat în ziua de 15 aprilie „pentru ca să fie ascultat asupra faptului de rebeliune dela 3 aprilie sub care a căzut”¹³⁰. Cu toate acestea, trebuie reținut faptul că, deși în epoca respectivă „vântul bătea a separatism”, totuși nu se știe până la ce punct Asachi a luat parte la „răscoala de la 3 aprilie 1866”¹³¹. În contextul dat, alipirea bătrânului Asachi de noul guvern, constituit odată cu „alegerea Prințului Carol”, nu poate deci să ni se pară astăzi decât „firească”¹³².

Concluzionând, atitudinea politică a lui Gheorghe Asachi, începând de la atât de mult cântata instaurare a „domnilor pământeni” și până către sfârșitul vieții sale, a fost plină de inconsecvențe, iar aceste inconsecvențe politice, alături de propriile sale atitudini de oscilare și izolare, au pricinuit, probabil, și înlăturarea sa „ca membru fondator al Academiei”¹³³.

Totuși, acest lucru nu avea să împiedice pentru totdeauna recunoașterea meritelor sale, iar o adresă a Ministerului de Finanțe, datată din 21 februarie 1869 și semnată de Grigore Bengescu, făcea cunoscut că „i se acordă lui Gheorghe Asachi o recompensă națională de 8.888 lei noi sau 24.000 lei vechi pe an pentru însemnatele servicii ce a adus țării de la 1813 până la 1862”¹³⁴.

Acest lucru avea însă să vină prea târziu, fiindcă pe 12 noiembrie 1869, la venerabila vârstă de 81 de ani, Gheorghe Asachi s-a stins din viață la Iași¹³⁵. Acestea fiind date, el a fost înmormântat în Iași, la biserica Patruzeci de sfinți, și abia peste douăzeci de ani, printr-o subscripție publică, „organizată de un comitet aparținând vechii generații”, i s-a ridicat o statuie în fața școlii de lângă mănăstirea Trei Ierarhi. Cu acest prilej, s-a procedat de altfel și la depunerea osemintelor sale și ale soției sale (+ 1877) „în cripta de la baza statuii”, iar întreaga solemnitate de dezvelire a statuii a avut loc la 14 octombrie 1890¹³⁶.

Concluzii

„Spirit de Renaștere întârziată”, cu noțiuni de filozofie, inginerie și arhitectură, pictor, poet, dramaturg și prozator, ziarist, profesor și chiar agent diplomatic, adept al ideologiei burgheze militante – a cărei însușire i-a fost înlesnită de studiile făcute în Apus și de călătoria făcută în Rusia, la Petersburg, curând după revoluția decembriștilor, dar pe care a modelat-o pentru a corespunde cu stadiul de dezvoltare a burgheziei moldovene de la începutul secolului al XIX-lea, Gheorghe Asachi rămâne în epoca sa una din personalitățile cele mai marcante ale Moldovei¹³⁷.

Astfel, din acest motiv, el și-a manifestat sincer și deschis indignarea față de exploatarea țăranimii, de asuprirea ei de către boieri, și a susținut libertatea omului, însă nu a mers până acolo încât să admită revoluția „ca ultim și principal mijloc pentru rezolvarea complexului de probleme economice, sociale și politice”, ci a militat „pentru ridicarea nivelului cultural al maselor, pentru răspândirea culturii în popor”¹³⁸.

Înțelegând greșit procesul de dezvoltare a societății, Asachi a susținut că burghezia moldoveană se putea forma și dezvolta „sub regimul instituțiilor feudale”, însă acest lucru a însemnat/determinat ca ideile sale iluministe să fie progresiste doar în raport cu particularitățile istorice ale Moldovei anilor 1813-1840, și nu și în raport cu cele specifice pentru anii 1840-1869, când aceste idei iluministe au rămas fără valoarea de mai înainte¹³⁹. El nu a mers deci până într-acolo încât „să nutrească o dușmănie aprigă împotriva boierimii și a instituțiilor feudale”, așa cum o cereau interesele burgheziei, iar simpatia purtată burgheziei și aprobarea intereselor și aspirațiilor ei nu însemna însă, din punctul său de vedere, și atacarea clasei conducătoare sau a sistemului statului feudal¹⁴⁰.

După punerea în aplicare a Regulamentului Organic, la a cărui elaborare/redactare el a participat în mod direct, ideologia lui Asachi nu a depășit prevederile și libertățile consemnate în respectivul regulament. Astfel, el nu a conceput niciodată schimbarea orânduirii sociale, ci doar îmbunătățirea acestei orânduirii în așa fel încât să nu sufere prea mult „clasele de jos”, oprimate, față de care el își manifesta deschis simpatia cu orice prilej, nu a conceput un stat condus de popor, ci doar ca, pe cât posibil, conducerea existentă în acele vremuri să fi fost mai îngăduitoare față de popor. De altfel, el nu a conceput niciodată ca poporul să participe la conducerea statului deoarece acest lucru trebuia lăsat în „grija părintească a guvernului, a domnului prea înțelept, prea luminat”¹⁴¹.

Mai mult, „ideologia progresistă de care era stăpânit Asachi la început” a fost moderată treptat și datorită legăturilor sale foarte strânse cu guvernarea lui Mihail Sturza și importanțelor atribuții oficiale pe care le-a îndeplinit multă vreme, „precum și în diferite prilejuri după domnia lui M. Sturza”. Astfel, deși el iubea poporul și a sprijinit mereu interesele burgheziei, iar în plus mai era și „pătruns de un puternic sentiment al dragostei de patrie”, totuși nu a susținut deloc „mișcarea revoluționară care servea cauza burgheziei”¹⁴². De aceea, în preajma anului 1848, când „forțele progresiste din Moldova [...] au luat atitudine de luptă mai dâră împotriva boierimii reacționare și a guvernării lui M. Sturza”, el s-a situat pe poziții reacționare, considerând mișcarea condusă de M. Kogălniceanu „antipatriotică”¹⁴³.

În aceste condiții, după 1849 Asachi a rămas în urma epocii sale, nemaifiind „animatorul noilor stări de lucru”, deoarece acestea nu mai trezeau în ființa sa entuziasmul pe care îl trezise odinioară „mântuitorul așezământ al Regulamentului Organic”¹⁴⁴. Treptat, pentru el, trecutul, deși era unul cu regim feudal, a ajuns să fie mai scump decât prezentul sau viitorul, care nu-l mai impresionau și nici nu îi mai deschideau speranțe ca altădată¹⁴⁵.

Astfel, deși, după cum am mai menționat, prevederile Regulamentului care creau o serie de înlesniri pentru unirea celor două țări române au fost redactate de către Asachi, deși lupta pentru unitatea și uniformitatea limbii literare în toate provinciile românești l-a avut în frunte pe el, deși în 1840 el menționa într-o scrisoare adresată Eforiei școlilor din Țara Românească despre „Unirea cea morală a nației moldo-române către care ținesc mântuitoarele așezăminte a acestor două țări” – lucruri care, în fapt, dovedesc că el a pregătit pe plan cultural și politic Unirea Principatelor –, totuși, când s-a ajuns să se pună problema unității politice, el a părăsit poziția avută anterior, a părăsit lupta desfășurată până atunci cu atâta dăruire¹⁴⁶.

În acest context, din cauza orientării ideologice greșite de la 1848 înainte, el nu s-a angajat în luptă alături de generația pe care a pregătit-o și, în consecință, nu s-a putut bucura de „gloria victoriei”, deși el a fost „unul dintre factorii activi ai pregătirii acestei victorii”¹⁴⁷. În contextul în care, chiar și în anii premergători Unirii, „ținuta sa ideologică” a rămas pe poziții depășite de istoria Moldovei, el a ajuns să nu mai fie socotit decât „un om al trecutului”, al cărui rol istoric se încheiase, situație în care, de altfel, avea să îl găsească și sfârșitul vieții¹⁴⁸. Acestea fiind spuse, s-ar putea concluziona că „viața, lucrările și însușirile lui Asachi se pot rezuma în aceste cuvinte: «progres și patriotism»”¹⁴⁹.

Astfel, „în pofida sferei relativ restrânse a opiniilor sale științifico-filosofice [...], ca și a limitelor lor ideologice, exprimate de neînțelegerea rosturilor istorice ale mișcărilor revoluționare pașoptiste și unioniste, Gheorghe Asachi a fost, este și va rămâne pentru noi unul dintre iluștrii întemeietori ai culturii române”¹⁵⁰.

Summary

Having some notions of Philosophy, Inginery and Architecture, being a pictor, as well as a poet, dramatist and prosaist, journalist, teacher and even diplomatic agent, advocat of the militant bourgeois ideology – whose assimilation was facilitated by his studies effectuated in the Western Europe, as well as by the journey which he has done in Russia –, but modelated to correspond with the developing stage of the Moldavian bourgeoisie from the begining of the nineteenth century, Gheorghe Asachi was, for his epoque, one of the most important personalities from Moldavia.

However, Asachi’s ideology did not ever go beyond the freedoms and dispositions from the Organic Regulation, document elaborated in a good part with his direct participation. Thus, he never asked the changing of the social order, but he militated for its revigoration/modernisation.

In this context, although the dispositions of the Organic Regulation which have created some facilities for the merging of the two romanian countries were elaborated by Asachi, although the fight for the unity and uniformity of the literary language in all romanian provinces had Asachi in its front, a.s.o. – things which, in fact, prove that he has prepared Principates’ Union on the cultural and political plan –, nevertheless, when the problem of the political merging was put on the map, he has changed his initial remarkable position.

All these being said, it could be concluded that, although his scientific and philosophic opinions were relatively limited, Gheorghe Asachi was, is and will be for us one of the most important „parents” of the romanian culture.

NOTE:

* De fapt este vorba despre Sfânta Evdochia (G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru, Editura Minerva, București, 1982, p. 94).

¹ Gheorghe Asachi, *Notiție biografică*, Iași, 1863, p. 2; vezi și G. Călinescu, *op. cit.*, p. 94; Ovid Densușianu, *Literatura română modernă*, Editura Eminescu, București, 1985, pp. 95-96.

² Vezi Eugen Lovinescu, *Gheorghe Asachi. Viața și opera lui*, Editura „Cartea Românească”, București, 1921, pp. 7-10; George Sorescu, *Gheorghe Asachi*, Editura Minerva, București, 1970, pp. 6-8.

³ Gheorghe Asachi, *op. cit.*, p. 2

⁴ E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 10; E. Pohonțu, *Începuturile vieții artistice moderne în Moldova*, Editura Meridiane, București, 1967, p. 19; vezi și Gheorghe Asachi, *Scieri literare*, vol. I, ediție îngrijită, cu prefață, note și glosar de N. A. Ursu, Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1957, p. 4; N. C. Enescu, *Gheorghe Asachi – organizatorul școlilor naționale din Moldova*, Editura didactică și pedagogică, București, 1962, p. 33; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 94; George Sorescu, *Scriitori români*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1991, p. 17.

⁵ E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 19; Gheorghe Asachi, *op. cit.*, p. 4; E. Pohonțu, *op. cit.*, p. 20; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 94; G. Sorescu, *op. cit.*, p. 17.

⁶ Vezi P. V. Haneș, *Din ineditele lui Gheorghe Asachi*, în *Studii de literatura română*, ediția a II-a, București, 1910, pp. 26-32; E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 7-8, 9-10; N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 32; G. Sorescu, *Gheorghe Asachi*, p. 6); vezi și G. Călinescu, *op. cit.*, p. 94.

⁷ N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 33; G. Sorescu, *op. cit.*, p. 28.

⁸ Gheorghe Asachi, *Notiție biografică*, p. 2; Ioan Negre, *Gheorghe Asachi. Viața, lucrările, scrierile sale și epoca în care a trăit 1788-1869*, Piatra [Neamț], 1882, p. 35; Gheorghe Asachi, *Scieri literare*, vol. I, p. 5; N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 34; E. Pohonțu, *op. cit.*, p. 21; G. Sorescu, *op. cit.*, pp. 28-29, 31, 33; Gheorghe Asachi, *Opere*, vol. I, ediție critică și prefață de N. A. Ursu, Editura Minerva, București, 1973, p. IX; I. D. Lăudat, *Gheorghe Asachi – schiță de portret*, în *Gheorghe Asachi. Studii*, coordonatori Marin Aiftincă și Al. Husar, Editura Academiei Române, București, 1992, pp. 16-17; Antonie Plămădeală, *Geneza vocației culturale a lui Gheorghe Asachi*, în *Gheorghe Asachi. Studii*, p. 34; vezi și Constantin Calmuschi, *Gheorghe Asachi. Viața și activitatea lui*, Bârlad, 1887, p. 6; E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 19-20; Al. Husar, *Omul literat*, în *Gheorghe Asachi. Studii*, p. 60; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 94.

⁹ Gheorghe Asachi, *op. cit.*, vol. I, p. IX; vezi și G. Sorescu, *op. cit.*, pp. 33-34.

¹⁰ I. D. Lăudat, *op. cit.*, p. 17; vezi și G. Sorescu, *op. cit.*, p. 34.

¹¹ Gheorghe Asachi, *Notiție biografică*, p. 4; I. Negre, *op. cit.*, p. 36; C. Calmuschi, *op. cit.*, p. 7; E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 20; N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 34; E. Pohonțu, *op. cit.*, p. 21; Gheorghe Asachi, *Opere*, vol. I, p. IX; Antonie Plămădeală, *op. cit.*, p. 34.

¹² N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 34

¹³ Gheorghe Asachi, *Notiție biografică*, p. 4; I. Negre, *op. cit.*, pp. 8-9; E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 20; vezi și C. Calmuschi, *op. cit.*, p. 7; Gheorghe Asachi, *Scieri literare*, vol. I., p. 5; N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 34; E. Pohonțu, *op. cit.*, p. 21; Isidor Weinberg, *Momente și figuri din trecutul muzicii românești*, Editura muzicală a Uniunii Compozitorilor din R.S.R., București, 1967, p. 27; Gheorghe Asachi, *Opere*, vol. I., p. IX; Al. Bistrițianu, *Teorie și inspirație folclorică la predecesorii lui Vasile Alecsandri*, Editura Minerva, București, 1977, p. 107; G. Sorescu, *Scriitori români*, p. 18; I. D. Lăudat, *op. cit.*, p. 17.

¹⁴ E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 23; E. Pohonțu, *op. cit.*, pp. 21-22; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 95; vezi și Al. Husar, *op. cit.*, p. 60.

¹⁵ I. D. Lăudat, *op. cit.*, pp. 17-18; vezi și E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 24; G. Sorescu, *Gheorghe Asachi*, p. 41; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 95.

¹⁶ I. Negre, *op. cit.*, p. 37; C. Calmuschi, *op. cit.*, pp. 7-8; E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 20-21; N. C. Enescu, *op. cit.*, pp. 34-35; E. Pohonțu, *op. cit.*, p. 22; I. D. Lăudat, *op. cit.*, p. 18

¹⁷ Gheorghe Asachi, *Scieri literare*, vol. I., p. 5; E. Pohonțu, *op. cit.*, pp. 22-24.

¹⁸ E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 24-26; Gheorghe Asachi, *op. cit.*, vol. I., p. 5; N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 35; E. Pohonțu, *op. cit.*, pp. 23-24; I. Weinberg, *op. cit.*, p. 27; *Asachiana*, în Al. Piru, *Varia. Precizii și controverse*, Editura Eminescu, București, 1972, p. 52; Gheorghe Asachi, *Opere*, vol. I, p. XI; G. Călinescu, *op. cit.*, pp. 95, 96.

¹⁹ Gheorghe Asachi, *op. cit.*, vol. I, p. XI; vezi și E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 24.

²⁰ E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 26

* Gheorghe Asachi a primit această calitate sub numele de Alviro (vezi I. Negre, *op. cit.*, p. 37; C. Calmuschi, *op. cit.*, p. 8; Gheorghe Asachi, *op. cit.*, vol. I., p. X; vezi și idem, *Notiție biografică*, p. 4; N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 35; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 96; Al. Husar, *op. cit.*, p. 61), nume pe care îl va folosi, uneori, și cu unul din adaosurile de Corintio, Dacico sau Moldavo (E. Pohonțu, *op. cit.*, p. 24; Gheorghe Asachi, *Opere*, vol. I, p. XX).

²¹ Vezi I. Negre, *op. cit.*, p. 37.

²² Gheorghe Asachi, *Scieri literare*, vol. I., p. 5; Al. Husar, *op. cit.*, p. 61.

- ²³ Al. Bistrițianu, *op. cit.*, p. 107; vezi și I. D. Lăudat, *op. cit.*, p. 18; Al. Zub, *Asachi în spațiul istoriei*, în *Gheorghe Asachi. Studii*, p. 72.
- ²⁴ I. Negre, *op. cit.*, p. 39; E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 27-28, 33; N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 35; Gheorghe Asachi, *Opere*, vol. I, p. XII; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 96; G. Sorescu, *Scriitori români*, p. 20; I. D. Lăudat, *op. cit.*, p. 19.
- ²⁵ Vezi Gheorghe Asachi, *Notiție biografică*, p. 4; I. Negre, *op. cit.*, p. 39; E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 27; Gheorghe Asachi, *Scrieri literare*, vol. I, p. 6; E. Pohonțu, *op. cit.*, p. 24; Gheorghe Asachi, *Opere*, vol. I, p. XII; Ovid Densușianu, *op. cit.*, p. 96; Marin Aiftincă, *Proiectul luminist al lui Gheorghe Asachi*, în *Gheorghe Asachi. Studii*, p. 49.
- ²⁶ Gheorghe Asachi, *Scrieri literare*, vol. I, p. 7; N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 35; Gheorghe Asachi, *Opere*, vol. I, p. XII; Marin Aiftincă, *op. cit.*, p. 48.
- ²⁷ Vlad Georgescu, *Ideile politice și Iluminismul în Principatele Române 1750-1831*, Editura Academiei R.S.R., București, 1972, p. 167.
- ²⁸ Gheorghe Asachi, *op. cit.*, vol. I, p. X; vezi și I. D. Lăudat, *op. cit.*, p. 18.
- ²⁹ Vezi Gheorghe Asachi, *Scrieri literare*, vol. I, p. 7; idem, *Opere*, vol. I, pp. XI-XII; Marin Aiftincă, *Cuvânt înainte*, în *Gheorghe Asachi. Studii*, p. 7.
- * De altfel, după nu mai puțin de cincisprezece ani de studii, tânărul Asachi era, în 1812, „românul cu cel mai larg orizont științific și literar, nu numai din Moldova, ci și din celelalte provincii românești” (Gheorghe Asachi, *op. cit.*, vol. I, p. XII).
- ³⁰ Marin Aiftincă, *op. cit.*, pp. 7-8.
- ³¹ Gheorghe Asachi, *Notiție biografică*, p. 6; E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 33; Gheorghe Asachi, *Scrieri literare*, vol. I, p. 7; idem, *Opere*, vol. I, p. XVI; Marin Aiftincă, *Proiectul luminist al lui Gheorghe Asachi*, p. 49.
- * Capitolul este intitulat astfel după articolul lui Al. Husar – «*Omul literat*», publicat în *Gheorghe Asachi. Studii*, pp. 60-66.
- ³² Marin Aiftincă, *op. cit.*, p. 51.
- ³³ *Ibidem*, p. 50.
- ³⁴ I. D. Lăudat, *op. cit.*, p. 19; vezi și I. Negre, *op. cit.*, p. 40.
- ³⁵ N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 35; Gheorghe Asachi, *op. cit.*, vol. I, p. XVI; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 96.
- ³⁶ N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 35.
- ³⁷ I. D. Lăudat, *op. cit.*, p. 19.
- ³⁸ Vezi Marin Aiftincă, *op. cit.*, p. 50.
- ³⁹ E. Pohonțu, *op. cit.*, p. 26; *Istoria învățământului din România*, Editura didactică și pedagogică, București, 1971, pp. 110-111.
- * Este vorba despre dascălii de la Academia domnească de la Mitropolia din Iași (căreia i se mai spunea și «Școala domnească de limbă greacă»).
- ⁴⁰ I. Negre, *op. cit.*, p. 42; E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 33; N. C. Enescu, *op. cit.*, pp. 36, 50; G. Sorescu, *Gheorghe Asachi*, p. 35; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 96; I. D. Lăudat, *op. cit.*, p. 19; vezi și Manolache Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani până în zilele noastre*, tom II, Iași, 1857, p. 96; Gheorghe Asachi, *Notiție biografică*, p. 6; idem, *Scrieri literare*, vol. I, p. 8; E. Pohonțu, *op. cit.*, p. 26; Ovid Densușianu, *op. cit.*, p. 97.
- ⁴¹ E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 33-34, 56; N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 51; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 96; G. Sorescu, *Scriitori români*, p. 20; vezi și E. Pohonțu, *op. cit.*, p. 26; I. Weinberg, *op. cit.*, p. 28.
- ⁴² *Istoria învățământului din România*, p. 111; vezi și Gheorghe Asachi, *Notiție biografică*, p. 6; idem, *Scrieri literare*, vol. I, p. 8; I. D. Lăudat, *op. cit.*, p. 19.
- ⁴³ I. Negre, *op. cit.*, p. 42; E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 57-58; N. C. Enescu, *op. cit.*, pp. 36, 51; G. Sorescu, *op. cit.*, p. 20; vezi și Gheorghe Asachi, *Notiție biografică*, p. 6.
- ⁴⁴ N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 51; vezi și I. Negre, *op. cit.*, pp. 42-43.
- ⁴⁵ N. C. Enescu, *op. cit.*, pp. 51-52.
- ⁴⁶ I. D. Lăudat, *op. cit.*, p. 19; vezi și Dan Berindei, *Cultura națională română modernă*, Editura Eminescu, București, 1986, p. 41.
- ⁴⁷ Ovid Densușianu, *op. cit.*, p. 97; vezi și I. Negre, *op. cit.*, pp. 45-46; E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 58-59; Gheorghe Asachi, *Scrieri literare*, vol. I, p. 11; N. C. Enescu, *op. cit.*, pp. 36, 53-54; Gheorghe Asachi, *Opere*, vol. I, p. XVIII; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 96; G. Sorescu, *op. cit.*, p. 21; Anastasie Iordache, *Principatele Române în epoca modernă*, vol. I – *Domniile pământene și ocupația rusească 1821-1831*,

Editura Albatros, București, 1996, p. 273; *Istoria românilor*, vol. VII, tom I – *Constituirea României Moderne (1821-1878)*, coordonator Dan Berindei, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 330.

⁴⁸ Gheorghe Asachi, *Notiție biografică*, p. 8; I. Negre, *op. cit.*, p. 51; C. Calmuschi, *op. cit.*, p. 15; E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 34; Gheorghe Asachi, *Opere*, vol. I, pp. XVIII-XIX.

⁴⁹ N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 36; E. Pohonțu, *op. cit.*, p. 27; G. Sorescu, *op. cit.*, p. 21; Cristofor Simionescu, *Gheorghe Asachi, cărturar al Moldovei*, în *Gheorghe Asachi. Studii*, pp. 12-13.

⁵⁰ Theodor Codrescu, *Uricarul sau Colecțiune de diferite acte care pot servi la Istoria românilor*, vol. VII, Iași, 1886, p. 96. – În continuare: *Uricarul*; E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 37-38; N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 36; Al. Husar, *op. cit.*, p. 61.

⁵¹ N. C. Enescu, *op. cit.*, pp. 56-58; Al. Husar, *op. cit.*, p. 61; vezi și E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 68-69. Pentru mai multe detalii privind înființarea și funcționarea “Școlii Vasiliene”, vezi N. C. Enescu, *op. cit.*, pp. 55-60.

⁵² N. C. Enescu, *op. cit.*, pp. 58, 60; A. Iordache, *op. cit.*, vol. I, p. 274; vezi și E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 68.

⁵³ N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 37; Al. Husar, *op. cit.*, p. 62; Cristofor Simionescu, *op. cit.*, p. 12. Pentru mai multe detalii privind tipolitografia “Institutul Albinei”, vezi I. Negre, *op. cit.*, pp. 72-73.

* De altfel, prin prevederile cuprinse în articolele 419, 423 și 424 din Regulamentul Organic, Asachi a creat “obligăția legală din partea statului de a contribui cu sume importante pentru susținerea școlilor”, precum și “o bază juridică stabilă și sigură bugetului școlilor naționale”, și a contribuit la sporirea cu de aproape zece ori a acestui buget (vezi N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 133).

⁵⁴ I. Negre, *op. cit.*, pp. 60-61, 66, 69; E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 73-74; N. C. Enescu, *op. cit.*, pp. 61, 133; vezi și C. Calmuschi, *op. cit.*, p. 22.

⁵⁵ I. Negre, *op. cit.*, p. 61; C. Calmuschi, *op. cit.*, p. 22; Gheorghe Asachi, *Scieri literare*, vol. I, p. 11; N. C. Enescu, *op. cit.*, pp. 66, 75; Ovid Densușianu, *op. cit.*, p. 98; Al. Husar, *op. cit.*, p. 62; Cristofor Simionescu, *op. cit.*, p. 13; vezi și E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 41, 75-76, 77; E. Pohonțu, *op. cit.*, p. 28; Gheorghe Asachi, *Opere*, vol. I, p. XXIII. Pentru mai multe detalii privind înființarea și funcționarea “școlii de fete” din Iași, vezi N. C. Enescu, *op. cit.*, pp. 65-68, 95-97, iar pentru detalii privitoare la înființarea și funcționarea Academiei Mihăilene, vezi *Ibidem*, pp. 70-90; Gabriel Bădărău, *Academia Mihăileană (1835-1848). Menirea patriotică a unei instituții de învățământ*, Editura Junimea, Iași, 1987.

⁵⁶ Al. Husar, *op. cit.*, p. 62; vezi și C. Calmuschi, *op. cit.*, pp. 24-25; E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 41-42; Gheorghe Asachi, *Scieri literare*, vol. I, p. 16; N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 37; Ovid Densușianu, *op. cit.*, p. 98; G. Sorescu, *op. cit.*, p. 21; Mihail Cozmei, *Gheorghe Asachi, animator al mișcării artistice din Iași, în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Gheorghe Asachi. Studii*, p. 101; *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, p. 333. Pentru mai multe detalii privind activitatea lui Asachi în teatru, vezi E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 87-102.

⁵⁷ Gheorghe Asachi, *op. cit.*, vol. I, p. 11; idem, *Opere*, vol. I, p. XXIII.

⁵⁸ Al. Husar, *op. cit.*, p. 62; vezi și C. Calmuschi, *op. cit.*, p. 22; I. C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul Organic*, București, 1934, p. 133; N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 37; Gheorghe Ungureanu, *Figuri de arhiviști români: Gheorghe Asachi (1788-1869)*, București, 1969, p. 16.

⁵⁹ N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 37; Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 17.

⁶⁰ Al. Husar, *op. cit.*, pp. 62-63; vezi și C. Calmuschi, *op. cit.*, pp. 27-28; Gheorghe Asachi, *Scieri literare*, vol. I, p. 11; N. C. Enescu, *op. cit.*, pp. 38, 108; E. Pohonțu, *op. cit.*, p. 27; Gheorghe Asachi, *Opere*, vol. I, p. XXIII; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 97; Cezar Buda, *Gheorghe Asachi, inițiatorul învățământului tehnic din Moldova*, în *Gheorghe Asachi. Studii*, pp. 82-83. Pentru detalii privind înființarea și funcționarea Școlii de arte și meserii din Iași, vezi N. C. Enescu, *op. cit.*, pp. 106-110. De asemenea, pentru mai multe detalii cu privire la fabrica de hârtie de la Petrodava, vezi I. Negre, *op. cit.*, pp. 74-76; E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 43; Vasile Pop, *Contribuția lui Gheorghe Asachi la dezvoltarea industriei – Fabrica de hârtie «Petrodava»*, în *Gheorghe Asachi. Studii*, pp. 138-142.

⁶¹ Gheorghe Asachi, *Scieri literare*, vol. I, p. 15; idem, *Opere*, vol. I, p. XXVI; Marin Aiftincă, *op. cit.*, p. 58. Pentru mai multe detalii privind începuturile învățământului plastic din Moldova, vezi *Ibidem*, pp. 58-59; Ion I. Solcan, *Gheorghe Asachi, fondatorul învățământului plastic din Moldova*, în *Gheorghe Asachi. Studii*, pp. 84-92.

⁶² Marin Aiftincă, *op. cit.*, p. 53.

⁶³ *Uricarul*, vol. VIII, Iași, 1886, pp. 103-106, 164; E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 160; N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 36; vezi și Manolache Drăghici, *op. cit.*, tom II, p. 199; I. Negre, *op. cit.*, pp. 77-79; C. Calmuschi, *op.*

cit., p. 20; E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 38-39, 160-161; I. C. Filitti, *op. cit.*, pp. 44-45; Gheorghe Asachi, *Scrieri literare*, vol. I, pp. 12-13; E. Pohonțu, *op. cit.*, p. 31; Gheorghe Asachi, *Opere*, vol. I, p. XXIV; Marin Aiftincă, *op. cit.*, pp. 53-54; Al. Husar, *op. cit.*, pp. 61-62; A. Iordache, *op. cit.*, vol. I, p. 281; Pentru mai multe detalii privind “Albina românească” și apariția sa, vezi E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 159-177; Alexandru Andriescu, *Gh. Asachi: “Albina românească”*, în *Gheorghe Asachi. Studii*, pp. 93-100.

⁶⁴ Marin Aiftincă, *op. cit.*, p. 54; vezi și E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 161-177; Alexandru Andriescu, *op. cit.*, pp. 95-98.

⁶⁵ E. Lovinescu, *Gheorghe Asachi. Viața și opera sa*, ed. a 2-a, București, 1927, p. 159 (apud Marin Aiftincă, *op. cit.*, p. 54).

⁶⁶ Vezi, spre exemplu, I. Negre, *op. cit.*, pp. 78-79; Ioan C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic 1834-1848*, Edițiunea Academiei Române, București, 1915, p. 621; E. Lovinescu, *Gheorghe Asachi. Viața și opera lui*, 1921, pp. 42, 187-193; N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 38; Gheorghe Asachi, *op. cit.*, vol. I, p. XXIV; G. Sorescu, *op. cit.*, p. 22; Marin Aiftincă, *op. cit.*, pp. 54-55; Al. Husar, *op. cit.*, p. 62; vezi și Dan Berindei, *op. cit.*, p. 153.

⁶⁷ Pentru mai multe detalii despre noua gazetă, vezi E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 44, 178-183; vezi și Gheorghe Asachi, *Scrieri literare*, vol. I, p. 21; idem, *Opere*, vol. I, p. XXIV; Alexandru Andriescu, *op. cit.*, p. 98.

⁶⁸ E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 182-183.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 183.

⁷⁰ Vezi *Ibidem*, pp. 184-186.

⁷¹ *Ibidem*, p. 185; Gheorghe Asachi, *Scrieri literare*, vol. I, p. 19; vezi și Marin Aiftincă, *op. cit.*, p. 55.

⁷² E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 185.

⁷³ *Ibidem*

⁷⁴ Marin Aiftincă, *op. cit.*, p. 54.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 55; vezi și Gheorghe Asachi, *Opere*, vol. I, p. XXIV; *Ibidem*, vol. II, ediție critică și prefață de N. A. Ursu, Editura Minerva, București, 1981, p. 7.

⁷⁶ Marin Aiftincă, *op. cit.*, p. 56.

⁷⁷ *Ibidem*; vezi și I. Negre, *op. cit.*, pp. 74-76; E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 43; N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 38; V. Pop, *op. cit.*, pp. 138-142; Cristofor Simionescu, *op. cit.*, p. 12.

⁷⁸ Marin Aiftincă, *op. cit.*, p. 56.

⁷⁹ N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 36; I. Weinberg, *op. cit.*, p. 28; G. Sorescu, *op. cit.*, p. 20; Gheorghe Asachi, *Scrieri literare*, vol. I, p. 8; idem, *Opere*, vol. I, p. XVIII; vezi și idem, *Notiție biografică*, pp. 6-8; I. Negre, *op. cit.*, pp. 43-44; C. Calmuschi, *op. cit.*, p. 13; E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 34; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 96; Marin Aiftincă, *op. cit.*, pp. 56-57; Al. Husar, *op. cit.*, p. 61.

⁸⁰ Marin Aiftincă, *op. cit.*, p. 57; vezi și Gheorghe Asachi, *Notiție biografică*, p. 10; E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 41-42, 91; Gheorghe Asachi, *Scrieri literare*, vol. I, pp. 16-17; N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 37; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 96; Ovid Densușianu, *op. cit.*, pp. 98-99; *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, p. 333. Pentru mai multe detalii despre Conservatorul filarmonic-dramatic și primul spectacol public susținut de elevii săi, sub îndrumarea neobositului Asachi, vezi Teodor T. Burada, *Cercetări asupra Conservatorului filarmonic-dramatic din Iași (1836-1838)*, în Teodor T. Burada, *Opere*, vol. I, ediție îngrijită de Viorel Cosma, București, 1974 (apud Mihail Cozmei, *op. cit.*, pp. 101-102, 105-109), iar pentru mai multe detalii privind toată activitatea lui Asachi în teatru, vezi E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 87-102.

⁸¹ Mihail Cozmei, *op. cit.*, pp. 104-105.

⁸² Marin Aiftincă, *op. cit.*, p. 59.

⁸³ I. Negre, *op. cit.*, p. 52; vezi și C. Calmuschi, *op. cit.*, p. 16.

⁸⁴ Gheorghe Asachi, *Opere*, vol. I, p. XXI.

⁸⁵ Vlad Georgescu, *op. cit.*, pp. 45-46.

* Despre Ioniță Sandu Sturza trebuie reținut că a rămas în istorie ca fiind primul “domn pământean” al Moldovei după o perioadă de mai bine de un secol de dominație fanariotă.

⁸⁶ Manolache Drăghici, *op. cit.*, tom II, p. 164; I. Negre, *op. cit.*, pp. 56-57; C. Calmuschi, *op. cit.*, pp. 16-17; E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 34-35; N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 36; Al. Bistrițianu, *op. cit.*, p. 113; G. Sorescu, *op. cit.*, p. 21; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 96; Ovid Densușianu, *op. cit.*, p. 97; I. D. Lăudat, *op. cit.*, p. 19.

⁸⁷ C. Calmuschi, *op. cit.*, p. 17; Al. Husar, *op. cit.*, p. 61; vezi și I. Negre, *op. cit.*, p. 56.

* Decretul de desfacere a căsătoriei datează din septembrie 1823 (vezi *Asachiana*, pp. 55, 56).

⁸⁸ E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 35-37; N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 36; Asachiana, pp. 55-56; G. Sorescu, *op. cit.*, p. 21; vezi și C. Calmuschi, *op. cit.*, p. 14.

⁸⁹ A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiana*, vol. XI – *Regulamentul organic (1821-1848)*, Editura Librăriei școalelor Frații Șaraga, Iași, 1896, pp. 84-85.

⁹⁰ *Ibidem*, pp. 84-85; I. C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul Organic*, pp. 40, 42; vezi și *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, pp. 84-85.

⁹¹ Manolachi Drăghici, *op. cit.*, tom II, p. 181; A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. XI, p. 85; E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 39; I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 40; N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 37; G. Sorescu, *op. cit.*, p. 22; I. D. Lăudat, *op. cit.*, p. 20; A. Iordache, *op. cit.*, vol. I, p. 205; *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, p. 84; Cezar Buda, *Gheorghe Asachi, inițiatorul învățământului tehnic din Moldova*, în *Gheorghe Asachi. Studii*, p. 79; vezi și Gheorghe Asachi, *Notiție biografică*, pp. 8, 10; I. Negre, *op. cit.*, p. 65; C. Calmuschi, *op. cit.*, p. 18; Gheorghe Asachi, *Scrieri literare*, vol. I, p. 12; Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 14; „Pentru libertatea și puterea de mai nainte...” – Mihail Kogălniceanu, *Dorințele Partidei Naționale în Moldova* (Broșură-program de la sfârșitul lui august [1848], Cernăuți), în Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, vol. I, Editura științifică și enciclopedică, București, 1982, pp. 652-653.

* Trebuie avut în vedere faptul că, în acea vreme, consulul Rusiei la Iași era în același timp și vicepreședinte al divanului moldovenesc.

⁹² A. Iordache, *op. cit.*, vol. I, pp. 205-206; vezi și I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 40.

⁹³ Manolachi Drăghici, *op. cit.*, tom II, pp. 181-182; A.D. Xenopol, *op. cit.*, vol. XI, p. 86; E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 39, 71-72; I. C. Filitti, *op. cit.*, pp. 41, 73, 75; Gheorghe Asachi, *op. cit.*, vol. I, p. 12; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 96; Al. Husar, *op. cit.*, p. 62; A. Iordache, *op. cit.*, vol. I, p. 221; vezi și Gheorghe Asachi, *Notiție biografică*, pp. 8, 10; I. Negre, *op. cit.*, p. 65; Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 15; G. Sorescu, *op. cit.*, p. 22.

⁹⁴ A.D. Xenopol, *op. cit.*, vol. XI, p. 86.

⁹⁵ Vezi N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 37.

⁹⁶ A.D. Xenopol, *op. cit.*, vol. XI, p. 86.

* De altfel, prin prevederile cuprinse în articolele 419, 423 și 424 din Regulamentul Organic, Asachi a creat “obligăția legală din partea statului de a contribui cu sume importante pentru susținerea școlilor”, precum și “o bază juridică stabilă și sigură bugetului școlilor naționale”, și a contribuit la sporirea cu de aproape zece ori a acestui buget (vezi N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 133).

⁹⁷ I. Negre, *op. cit.*, pp. 60-61; 66; E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 73-74; N. C. Enescu, *op. cit.*, pp. 61, 133.

* La investirea sa, ce a avut loc la Constantinopol, Mihail Sturdza a participat însoțit de o suită din care făcea parte, printre alții, și Asachi (I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic 1834-1848*, p. 14).

⁹⁸ I. Negre, *op. cit.*, p. 69; I. Weinberg, *op. cit.*, p. 26.

⁹⁹ Vezi E. Lovinescu, *op. cit.*, pp. 40-41; vezi și C. Calmuschi, *op. cit.*, p. 21.

¹⁰⁰ Vezi Gheorghe Asachi, *Scrieri literare*, vol. I, p. 12

¹⁰¹ idem, *Opere*, vol. I, p. XXVIII; vezi și idem, *Scrieri literare*, vol. I, pp. 19-20.

¹⁰² *Ibidem*, p. 20; idem, *Opere*, vol. I, p. XXVIII.

¹⁰³ G. Ibrăileanu, *Amestec de curente contradictorii: G. Asachi*, în *Spiritul critic în cultura românească*, ediția a II-a, Iași, 1922, p. 43; vezi și A. Iordache, *op. cit.*, vol. I, p. 332.

¹⁰⁴ G. Ibrăileanu, *op. cit.*, pp. 43-44; Gheorghe Asachi, *op. cit.*, vol. I, p. XXVIII; vezi și E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 43; N. C. Enescu, *op. cit.*, pp. 38-39.

¹⁰⁵ G. Ibrăileanu, *op. cit.*, p. 44; Gheorghe Asachi, *Scrieri literare*, vol. I, p. 19.

¹⁰⁶ Vezi “Albina Românească”, nr. 27/1848 (apud G. Ibrăileanu, *op. cit.*, p. 44).

¹⁰⁷ Vezi “Albina Românească”, nr. 61/1848 (apud G. Ibrăileanu, *op. cit.*, p. 44).

¹⁰⁸ Gheorghe Asachi, *op. cit.*, vol. I, p. 19.

¹⁰⁹ *Ibidem*, pp. 19-20; vezi și E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 43.

¹¹⁰ *Ibidem*, pp. 43-44; Gheorghe Asachi, *op. cit.*, vol. I, p. 20; N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 39; G. Sorescu, *op. cit.*, p. 23; Gheorghe Asachi, *Opere*, vol. I, p. XXVIII; vezi și I. Negre, *op. cit.*, p. 60; C. Calmuschi, *op. cit.*, p. 32; *Uricarul*, vol. XIII, Iași, 1889, p. 378; *Ibidem*, vol. XIX, Iași, 1891, pp. 304-305; Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 26; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 97.

* Cenzura presei, instituită de Regulamentul Organic, a fost reintrodusă la 18 noiembrie 1848 și trebuia să fie pusă în aplicare de către domnitorul Grigore Al. Ghica, numai că acesta dorea în funcția de Cenzor un om care să fie în stare a realiza acest lucru în așa fel încât totul să fie totuși în folosul țării (vezi C. Calmuschi, *op. cit.*, p. 32; E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 45).

- ¹¹¹ I. Negre, *op. cit.*, p. 66; C. Calmuschi, *op. cit.*, p. 32.
- ¹¹² *Ibidem*, p. 32.
- ¹¹³ *Uricarul*, vol. IX, Iași, 1887, p. 108; *Decretul Caimacamului Moldovei către Sfatul administrativ extraordinar, din 8/20 septembrie 1856, Iași* – “Gazeta de Moldavia”, No. 72, din 10 septembrie 1856 (D. A. Sturdza ș.a., *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. III, București, 1889, pp. 834-836. – În continuare: *Acte și documente*); E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 45; M. Cojocariu, *Partida Națională și constituirea statului național român (1856-1859)*, Editura Universității “Al. I. Cuza”, Iași, 1995, pp. 156, 330.
- ¹¹⁴ I. Negre, *op. cit.*, p. 66; C. Calmuschi, *op. cit.*, p. 32; E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 45; N. C. Enescu, *op. cit.*, pp. 39, 177; vezi și Extras din «Gazeta de Moldavia» din 16 iulie, No. 56 și din 20 august, No. 66, 1856 (*Acte și documente*, vol. III, p. 700); M. Cojocariu, *op. cit.*, p. 153. Pentru detalii privind activitatea lui Gheorghe Asachi în perioada cât a fost director al Departamentului Culturii și al Învățăturilor Publice, vezi N. C. Enescu, *op. cit.*, pp. 177-187.
- ¹¹⁵ *Uricarul*, vol. IX, Iași, 1887, pp. 112-113; *Acte și documente*, vol. IV, București, 1889, pp. 572-573; N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 39; vezi și E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 45; M. Cojocariu, *op. cit.*, p. 59.
- ¹¹⁶ Gheorghe Asachi, *Esquisse biographique*, f. 5^v (apud idem, *Opere*, vol. I, p. XXVIII).
- ¹¹⁷ N. C. Enescu, *op. cit.*, pp. 284-285.
- ¹¹⁸ G. Sorescu, *Gheorghe Asachi*, p. 110.
- ¹¹⁹ *Acte și documente*, vol. IV, pp. 572-573; vezi și E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 45; G. Sorescu, *op. cit.*, p. 110; idem, *Scriptori literari*, p. 22; Dumitru Vitcu, *Unioniști și separatiști în faza confruntărilor decisive (1856-1857)*, în *Vârstele Unirii. De la conștiința etnică la unitatea națională*, volum editat de Dumitru Ivănescu, Cătălin Turluc și Florin Cântec, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, Iași, 2001, p. 101.
- ¹²⁰ M. Cojocariu, *op. cit.*, p. 166. Pentru detalii vezi și *Acte și documente*, vol. IV, pp. 751, 802, 826; A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. XII – *Revoluția de la 1848 și Unirea 1848-1859*, Editura Librăriei școalelor Frații Șaraga, Iași, 1896, p. 213.
- ¹²¹ Corespondență din Iași către “L’Etoile du Danube”, 12/24 iunie 1857 (*Acte și documente*, vol. IV, pp. 948-952); Nota “Gazetei de Moldavia” din 11 martie 1857, No. 20, privitoare la monumentul lui Ștefan cel Mare, Iași (*Ibidem*, vol. IV, pp. 102-104); A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. XII, p. 214; M. Cojocariu, *op. cit.*, p. 180.
- ¹²² Corespondență din Iași către “L’Etoile du Danube”, 12/24 iunie 1857 (*Acte și documente*, vol. IV, pp. 948-952); vezi și M. Cojocariu, *op. cit.*, p. 180.
- ¹²³ Vezi articolul respectiv, reprodus, în *Acte și documente*, vol. V, București, 1890, p. 464; vezi și M. Cojocariu, *op. cit.*, p. 141.
- ¹²⁴ Comunicarea „Gazetei de Moldavia” No. 55, din 15 (27) iulie 1857, Iași (*Acte și documente*, vol. V, p. 262); Lista deputaților pentru Divanul ad-hoc, publicată de către «Gazeta de Moldavia», No. 57, din 22 iulie (3 august) 1857 (*Ibidem*, p. 371); Articolul ziarului „l’Etoile du Danube”, No. 61, din 15 octombrie 1857, asupra celor două alegeri din Moldova. Alegerea deputaților de Iași (*Ibidem*, p. 720-721); E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 45; Tabel de repartitie a voturilor pentru alegerea deputaților capitalei în Adunarea ad-hoc – Iași, 15 iulie 1857 (*Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I – *Documente interne (1854-1857)*, volum întocmit de Dan Berindei, Editura Academiei R.P.R., București, 1961, p. 132); vezi și *Ibidem*, vol. III – *Corespondență politică (1855-1859)*, volum întocmit de Cornelia C. Bodea, Editura Academiei R.P.R., București, 1963, pp. 292, 292-294.
- ¹²⁵ Articolul ziarului „l’Etoile du Danube”, No. 61, din 15 octombrie 1857, asupra celor două alegeri din Moldova. Alegerea deputaților de Iași (*Acte și documente*, vol. V, p. 721); vezi și E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 45; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 97; D. Vitcu, *op. cit.*, p. 102.
- ¹²⁶ Tabel de repartitie a voturilor pentru alegerea secretarilor adunării electorale din capitală. Anexă la jurnalul adunării electorale din 5 septembrie 1857 – Iași, 5 septembrie 1857 (*Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, pp. 233-234).
- ¹²⁷ E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 185.
- ¹²⁸ M. Cojocariu, *op. cit.*, pp. 190-191. Pentru mai multe detalii privind cele trei proteste antiunioniste, vezi și *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II – *Rapoartele Consulatului Austriei din Iași: 1856-1859*, volum îngrijit de Dan Berindei, Editura Academiei R.P.R., București, 1959, pp. 393-394, 403-405, 411-413.
- ¹²⁹ Vezi Gheorghe Asachi, *Opere*, vol. I, p. XXVIII; vezi și G. Sorescu, *Gheorghe Asachi*, p. 111.
- ¹³⁰ *Uricarul*, vol. IX, p. 111; E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 46; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 97.
- ¹³¹ *Uricarul*, vol. IX, p. 112.

- ¹³² E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 46.
- ¹³³ *Ibidem*, *op. cit.*, p. 46; G. Sorescu, *op. cit.*, p. 111.
- ¹³⁴ *Ibidem*, p. 118; idem, *Scriitori români*, p. 23.
- ¹³⁵ C. Calmuschi, *op. cit.*, p. 39; G. Sorescu, *Gheorghe Asachi*, p. 119; idem, *Scriitori români*, p. 23.
- ¹³⁶ N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 40; G. Sorescu, *Gheorghe Asachi*, p. 120.
- ¹³⁷ Vezi N. C. Enescu, *op. cit.*, pp. 266-267; G. Sorescu, *op. cit.*, p. 5.
- ¹³⁸ N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 267.
- ¹³⁹ *Ibidem*, p. 268.
- ¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 269.
- ¹⁴¹ *Ibidem*, pp. 269-270.
- ¹⁴² *Ibidem*, p. 270.
- ¹⁴³ *Ibidem*, p. 271.
- ¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 272.
- ¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 271.
- ¹⁴⁶ *Ibidem*, pp. 284-285.
- ¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 284.
- ¹⁴⁸ Vezi *Ibidem*, p. 272.
- ¹⁴⁹ I. Negre, *op. cit.*, p. 93.
- ¹⁵⁰ Vasile Constantin Ciocîrlan, *Gheorghe Asachi și luminismul, în Gheorghe Asachi. Studii*, p. 47.